

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Проблеми збереження та популяризації нематеріальної культурної
спадщини України на сучасному етапі»

Виконала: студентка IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Земляна Варвара Олександрівна

Керівник: к.і.н., доц.

Рачков Євген Сергійович

Рецензент: д.і.н., проф.

Посохов Сергій Іванович

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ «НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА»	14
1.1. Виникнення та еволюція поняття «нематеріальна культурна спадщина»	14
1.2. Міжнародні механізми охорони нематеріальної культурної спадщини	22
РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ	30
2.1. Системні проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України	30
2.2. Правові засади охорони нематеріальної культурної спадщини України	40
2.3. Виклики та перспективи збереження нематеріальної культурної спадщини України під час війни	45
РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ	50
3.1. Основні форми популяризації нематеріальної культурної спадщини України (фестивалі, майстер-класи, конференції тощо)	50
3.2. Цифрові проєкти, присвячені нематеріальній культурній спадщині України	55
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	67
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Про існування нематеріальної культурної спадщини як такої, а також про її важливе історичне, суспільне, культурне та ін. значення, на міжнародному рівні вперше серйозно почали говорити у 70-80-х рр. ХХ ст. Тригером для переосмислення важливості збереження нематеріальної культурної спадщини послугували такі сучасні процеси, як модернізація, глобалізація, військові конфлікти та ін., які призвели до втрати багатьох елементів нематеріальної спадщини та традиційної культури в цілому, разом зі знаннями та вміннями носіїв цієї спадщини. Останніми десятиліттями спостерігається тенденція до зростання в геометричній прогресії кількості елементів світової культурної спадщини, що потребують термінової охорони.

Враховуючи, що нематеріальна культурна спадщина України є важливою частиною спільної світової культурної спадщини, підґрунтям для консолідації людей, передусім різних етнічних груп, а також є одним із засобів встановлення зв'язку минулого з сьогоденням, каталізатором збереження і збагачення патріотичних цінностей тощо, вона заслуговує посиленої уваги як з боку фахівців у галузі культурної спадщини, так і з боку широкого загалу людей. Цілком очевидними є проблеми збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Нематеріальна культурна спадщина України є унікальною та багатогранною, а разом з тим складною, адже втілює в собі спадщину різного історичного часу, а також потребує належної охорони. Нематеріальна культурна спадщина є достатньо динамічним феноменом, вона постійно трансформується, за рахунок чого стикається з новими викликами та перспективами для свого розвитку, що значно посилює інтерес до неї.

Сьогодні зростаючий інтерес до вивчення нематеріальної культурної спадщини України насамперед спровокований російською військовою агресією проти України, починаючи з 2014 року, а згодом – повномасштабним вторгненням від 24 лютого 2022 року. Варто зазначити, що посилення інтересу дослідників до зазначених питань пов'язано не лише з сучасними викликами,

але також і з трансформаціями політики пам'яті (т. зв. «війнами пам'яті») в країні, що долає старі історичні наративи та формує нові актуальні історичні дискурси. Слід також враховувати прагнення репрезентувати Україну і її культурні надбання в контексті європейського культурного виміру. Нематеріальна культурна спадщина України виступає важливою складовою «обличчя» країни, виразом локальної, регіональної та національної ідентичності.

Об'єктом дослідження є нематеріальна культурна спадщина України на сучасному етапі.

Предметом дослідження є процеси формування та розвитку концепції нематеріальної культурної спадщини в Україні, трансформації Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України, а також збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1991 р. до сьогодні. Нижня хронологічна межа обумовлена часом відновлення незалежності України, а верхня – активним розвитком галузі нематеріальної культурної спадщини на сучасному етапі в Україні, в тому числі після початку повномасштабного російського військового вторгнення в Україну. Слід також відзначити, що в роботі окрему увагу присвячено історії появи концепції нематеріальної культурної спадщини у світі, починаючи від 1970-х рр.

Територіальні межі дослідження охоплюють сучасну територію України.

Метою роботи є визначення основних теоретичних та практичних проблем збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані наступні **завдання**:

- проаналізувати процес становлення та подальшої еволюції концепції нематеріальної культурної спадщини у світі та Україні;
- визначити характерні особливості формування та трансформації

Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України;

- проаналізувати характерні особливості та основні проблеми збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини в Україні на сучасному етапі;
- сформулювати певні пропозиції щодо покращення вже існуючих принципів охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Історіографія дослідження. Оскільки концепція нематеріальної культурної спадщини з'явилася відносно нещодавно, її дослідженню присвячена порівняно незначна кількість робіт, а відтак можемо говорити, що історіографія не є розлогою. Загалом історіографію питання можна умовно розподілити на кілька груп: 1) роботи, що присвячені висвітленню правничих аспектів охорони нематеріальної культурної спадщини; 2) роботи пам'яткознавчого спрямування; 3) роботи, що присвячені генезису окремих елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Серед робіт, що висвітлюють нормативно-правові аспекти нематеріальної культурної спадщини, слід згадати наукові праці В. І. Акуленка¹, О. І. Мельничук², І. О. Кудерської³, Т. Г. Каткової⁴, Н. І. Кудерської⁵, А. Вайваде⁶ та ін. Загалом згадані дослідження присвячені розгляду становлення системи міжнародного права у галузі охорони та відтворення культурної спадщини, зокрема нематеріальної її складової, аналізу правових (державних і міжнародних) механізмів охорони цієї спадщини. Негативною характерною ознакою є описовість більшості робіт, а також те, що

¹ Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. Київ. 2013. 608 с.

² Мельничук О. І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві: дис... канд. юрид. Наук. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. 2006. 221 с.

³ Кудерська І.О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дисс. ... докт.філос. Київ, 2021. 269 с.

⁴ Каткова Т.Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Харків. 2007. 181 с.

⁵ Кудерська І. О., Кудерська Н. І. Адміністративно-правова охорона матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в Україні. Державно-правове регулювання суспільних відносин в умовах глобалізаційних викликів: вітчизняні та міжнародні реалії. Київський університет права НАН України. Київ. 2019. С. 168–200.

⁶ Вайваде А. Person and Property: Conceptualising Intangible Cultural Heritage in Law // Estonian Literary Museum, Estonian National Museum, University of Tartu, 2010. 31 с.

нематеріальну культурну спадщину намагаються досліджувати не як окрему складову культурної спадщини, а в контексті матеріальної та природної спадщини, що призводить до негативних стримуючих наслідків. Серед робіт історико-правничого характеру, присвячених нематеріальній культурній спадщині, слід передусім згадати дисертацію І. О. Кудерської, в якій дослідниця зацентрувала увагу на вивченні саме нематеріальної спадщини. Вона проаналізувала становлення та розвиток законодавства у галузі нематеріальної культурної спадщини та, зокрема, зробила наголос на тому, що ця відносно нова галузь потребує більш докладного вивчення та систематизації з правової точки зору⁷. Окрім того, оскільки до сьогодні наявна термінологічна плутанина щодо нематеріальної культурної спадщини, а також немає єдності у її визначенні та розумінні, І. О. Кудерська запропонувала власне визначення «нематеріальної культурної спадщини», що є логічне і цілком підходить під українські реалії існування цієї спадщини. Розробкою понятійного апарату нематеріальної культурної спадщини також займалася В. В. Дем'ян⁸.

Соціокультурним особливостям збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини присвячено чимало праць фахових істориків, культурологів, соціологів, пам'яткознавців та ін. Серед досліджень, які присвячені різним аспектам охорони нематеріальної культурної спадщини, слід назвати розвідку Л. М. Герус⁹, яка проаналізувала становлення, сучасний стан та перспективи практик охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні, а також роботи З. О. Босик¹⁰, Н. В. Терес¹¹, І. М. Григорчака¹²,

---

⁷ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дисс. ... докт. філос. Київ, 2021. 269 с.

⁸ Дем'ян В. В. Понятійний апарат нематеріальної культурної спадщини в сучасному науковому дискурсі // Мистецтвознавство України. 2020. № 20. С. 14-19.

⁹ Герус Л. М. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід // Народознавчі зошити. 2020. № 1(151). С. 5-14. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2020-1/3.pdf> (дата звернення: 21.02. 2024).

¹⁰ Босик З. О. Нематеріальна культурна спадщина України в контексті суспільного розвитку та культурної політики держави // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2015. № 2. С. 35-39.

¹¹ Терес Н. В. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід // Етнічна історія народів Європи. 2011. Вип. 36. С. 58-63.

¹² Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. № 2. Київ. 2020. С. 10-16.

Н. В. Аксьонової¹³, В. О. Василенко¹⁴, В. В. Костюк¹⁵, Г. О. Андрес¹⁶, S. Harrison¹⁷, J. Blake¹⁸ та ін. Слід також згадати і про науковий доробок В. В. Литовченко, яка наполягає на тому, що для сучасної України є вкрай необхідним збереження та відтворення її культурної спадщини, зокрема і нематеріальної, як невід'ємної складової духовного життя мешканців України¹⁹.

Загалом сьогодні існує значна кількість наукових робіт, які присвячені дослідженню окремих елементів нематеріальної культурної спадщини України. Серед таких робіт, зокрема, слід назвати наукові розвідки Л. Вербицького²⁰, Ю. Лашука²¹, які досліджували косівську мальовану кераміку, А. Карася²² та І. Дудара²³, які займалися вивченням крелевецького переробного ткацтва, монографію С. Таранушенка²⁴, який вивчав українські килими та коци, дослідження Л. Бебешко²⁵, яка присвятила своє життя дослідженню вишивальних українських традицій та ін. Водночас не всі елементи нематеріальної культурної спадщини України отримали належне висвітлення в історіографії. Про деякі елементи, зокрема «Поліська дудка-викрутка: традиція виготовлення та гри», «Традиція повіншування Василів у с. Липівка Івано-Франківської області», «Новорічна традиція буковинського маланкування» та ін., бракує інформації, ґрунтовних наукових досліджень. Поодинокі публікації

¹³ Аксьонова Н. В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан і перспективи // *Географія та туризм*. Вип. 48. 2019. С. 62-73.

¹⁴ Василенко В. О. Збереження нематеріальної культурної спадщини як один з важливих напрямків діяльності країн СНД в ЮНЕСКО // *Гілея*. 2009. № 26. С. 126-132. 84-87.

¹⁵ Костюк В. В. Нематеріальна культурна спадщина України: проблема збереження // *Культура і сучасність*. № 2. 2018. С. 232-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2018_2_41. (дата звернення: 01.02. 2024).

¹⁶ Андрес Г.О. Охорона нематеріальної культурної спадщини як актуальний напрям культурної політики України // *Праці Центру пам'яткознавства*. Вип. 22. 2012. С. 5-15.

¹⁷ Harrison S. The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in England: A Comparative Exploration. A thesis submitted in fulfilment of the requirements of Nottingham Trent University for the degree of Doctor of Philosophy. March 2019. URL: <http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/36760/1/Suzy%20Harrison%20-%202019.pdf> (дата звернення: 25.02. 2024).

¹⁸ Blake J. Engaging «Communities, Groups and Individuals» in the International Mechanisms of the 2003 Intangible Heritage Convention // *International Journal of Cultural Property*. 2019. Volume 26. P. 113-137.

¹⁹ Литовченко В. В. Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні: внутрішні і зовнішні аспекти // *Міжнародний науковий вісник*. Ужгород-Будапешт. 2014. Вип. 8 (27). С. 361-368. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9933/1/61.pdf> (дата звернення: 25.02. 2024).

²⁰ Вербицький Л. Вироби гончарські з Косова. «Взори промислу домашнього селян на Русі». Львів. 1882.

²¹ Лашук Ю. Косівська кераміка. Мистецтво. 1966. 100 с. URL: <https://knigozbirnia.opishne-museum.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/Lashchuk-Iurij.-Kosivska-keramika.pdf> (дата звернення: 27.02. 2024).

²² Карась А. Крелевецьке ткацтво. Глухів. 2008. 100 с.: 60 іл.

²³ Дудар І. Історія крелевецького рушникового ткацтва XIX-XX ст. 2008. 74 с., іл.

²⁴ Таранушенко С. Квіти і птахи в дизайні українських килимів. 2004. 408 с.

²⁵ Бебешко Л. Вишивальні традиції України: «білі» та «писані» сорочки. 2021. 160 с.

не дають системного уявлення про унікальність та різноманітність нематеріальної культурної спадщини України.

Таким чином, дослідження нематеріальної культурної спадщини України має міждисциплінарний характер. Слід відзначити, що культурна спадщина в цілому, а також нематеріальна її складова, залишаються недостатньо дослідженими представниками різних наукових дисциплін та галузей знань. Нематеріальній культурній спадщині України присвячена порівняно невелика кількість наукових робіт. Ця тенденція, на нашу думку, свідчить про недостатню кількість фахівців з нематеріальної культурної спадщини в Україні, а також про те, що ця спадщина залишається все ще недостатньо популяризованою серед академічної спільноти та широкого загалу людей. Упродовж останнього часу інтерес до нематеріальної культурної спадщини України помітно зріс, водночас залишається чимало відкритих питань щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України, що потребують подальшої розробки представниками різних наукових дисциплін та галузей наукових знань.

Джерельна база дослідження включає наступні групи джерел:

1) Міжнародні нормативно-правові акти (передусім затвержені на рівні ЮНЕСКО), пов'язані з питаннями збереження нематеріальної культурної спадщини (конвенції, хартії, рекомендації та ін.), які дозволили проаналізувати особливості міжнародного досвіду охорони цієї спадщини;

2) Нормативно-правові акти України (Закони України, підзаконні акти, Постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України та ін.). Їх аналіз дозволив простежити становлення законодавства в галузі збереження нематеріальної культурної спадщини. Особливої уваги заслуговують звіти та постанови Українського центру культурних досліджень та накази обласних департаментів культури. Принагідно слід відзначити, що незважаючи на достатньо великий масив нормативних (актових) джерел з питань охорони нематеріальної культурної

спадщини України, все ж правова основа галузі все ще потребує докладного вивчення, систематизації та подальшого узагальнення;

3) Списки нематеріальної культурної спадщини (всесвітні, національний, регіональні). Важливими джерелами, що посприяли дослідженню нематеріальної культурної спадщини України стали Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства, до якого від України увійшло 3 позиції: Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості, Традиція Косівської мальованої кераміки, Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього; а також Список нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, до якого від України було номіновано 2 елементи: Козацькі пісні Дніпропетровщини та Культура приготування українського борщу²⁶. Окрім того, у межах дослідження було використано Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України та обласні переліки (місцеві інвентарі). Національний Перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України було започатковано у 2012 р., однак офіційно він був затверджений лише у 2018 р. Через нездатність вирішити існуючі проблеми, перелік неодноразово модернізували, зокрема в 2023 р. у межах Національного переліку було виокремлено кілька списків: інвентар нематеріальної культурної спадщини; інвентар нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони; інвентар, що представляє культуру корінних народів України; інвентар належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини; інвентар елементів, що були відроджені у зв'язку з перерваною традицією. У деяких областях України, за сприяння обласних центрів мистецтва та народної творчості, провадиться робота зі складання регіональних переліків нематеріальної культурної спадщини. Звичайно, згадані списки та переліки потребують постійного оновлення, а об'єкти, включені до них – термінового

---

²⁶Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (дата звернення: 05.12.2023).

захисту. Створення та оновлення списків встановлює пріоритетність заходів зі збереження нематеріальної спадщини²⁷.

4) Вебресурси цифрових проєктів, спрямованих на збереження та популяризацію нематеріальної культурної спадщини, зокрема «Автентична Україна»²⁸, «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини»²⁹ та ін.

5) Новинні сайти місцевих та загальноукраїнських ЗМІ, що містять інформацію про нематеріальну культурну спадщину України, описи окремих її проявів.

Мета дослідження та особливості джерельної бази визначили відповідну **методологію дослідження**. В основу були покладені підходи, вироблені у межах студій спадщини. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися загальнонаукові принципи дослідження. Продемонструвати процес становлення та еволюції концепції нематеріальної культурної спадщини у світі та Україні у динаміці з урахуванням точних просторово-хронологічних координат дозволив принцип історизму. Своєю чергою поглянути на нематеріальну культурну спадщину України як на сукупність елементів, що мають внутрішню логіку створення та функціонування в культурному просторі України, знаходяться у взаємозалежності один від одного та утворюють цілісний комплекс надав можливість принцип системності. Принцип міждисциплінарності забезпечив можливість отримання нового наукового знання шляхом залучення методів інших наук (передусім семіотики) для вирішення проблем конкретного історичного дослідження.

Під час дослідження використовувалися загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні методи. Серед загальнонаукових було залучено логічні методи (аналіз, синтез, індукцію та дедукцію). З-поміж спеціально-

²⁷ Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С.І. (відповідальний редактор), Денисенко Г.Г., Івакін Г.Ю., Катаргіна Т.І., Ковпаненко Н.Г., Скрипник П.І., Тимофієнко В.І., Титова О.М., Федорова Л.Д. —Інститут історії України, Київ, 2015. С.4-5

²⁸ Проєкт «Автентична Україна». URL: <https://authenticukraine.com.ua> (дата звернення: 07.04.2023)

²⁹ Проєкт «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини» URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 07.04.2023)

історичних методів особливе значення було надано історико-порівняльному методу, що передбачав співставлення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України в часі та просторі, а також використання цього методу дозволило порівняти міжнародні та українські норми та практики збереження та популяризації цієї спадщини. Використання цього методу також дозволило порівняти різноманітні цифрові проєкти, спрямовані на дослідження, збереження та популяризацію нематеріальної культурної спадщини України (зокрема, вебпроєкти «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини», «Автентична Україна», «ReHERIT», «Цифровий архів фольклору» тощо). Своєю чергою використання історико-типологічного методу дозволило узагальнити та систематизувати елементи нематеріальної культурної спадщини України, з метою визначення характерних особливостей формування та трансформації Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України та Списків Світової нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Історико-генетичний метод уможливив дослідження еволюції концепту нематеріальної культурної спадщини в цілому, його становлення та подальше використання у світі та Україні.

Крім того, у дослідженні ми пропонуємо розглянути нематеріальну культурну спадщину за допомогою семіотичного підходу (основну увагу сфокусовано на семантичному та прагматичному рівнях семіозису). Семіотичний підхід передбачає процедуру декодування нематеріальної культурної спадщини України, проходження шляху від фіксації окремих елементів традиційної культури до фіксації їх інтерпретацій (насамперед, через аналіз локальних, національних та міжнародних списків та проєктів).

Таким чином, послуговуючись зазначеною вище методологією дослідження, вдалося досягти мети і впоратися із завданнями бакалаврської роботи.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше було проведено комплексний аналіз проблем збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України, враховуючи не лише

формальний правовий контекст, як це робить більшість дослідників, але передусім практичні соціокультурні аспекти формування та розвитку галузі нематеріальної культурної спадщини. Таким чином, у роботі здійснюється спроба простежити, як формальні вимоги щодо охорони нематеріальної культурної спадщини співвідносяться з відповідною практикою.

Практичне значення роботи полягає в можливості її подальшого використання для дослідження нематеріальної культурної спадщини України. Результати дипломної роботи можуть бути використані в якості додаткових матеріалів при підготовці навчальних курсів, спецкурсів у контексті висвітлення галузі охорони культурної спадщини в цілому, і зокрема нематеріальної її складової, яка є відносно новою та малодослідженою галуззю. Окрім того, окремі висновки, пропозиції, представлені у дипломній роботі, можуть бути використані з метою удосконалення існуючої системи охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи обговорювалися в межах участі авторки в XL Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених «Краєзнавчі студії у вимірах сучасності, ретроспективі і перспективі», присвяченій 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (1772-1794)³⁰, в XLI Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених «Краєзнавчі студії з глибини років і до сьогодні (до 100-річчя створення Харківської комісії краєзнавства)»³¹, в VI Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни»³², а також в межах виступу на засіданнях студентського наукового гуртка «Історіографії, джерелознавства

---

³⁰ Турчан В.О. Нематеріальна культурна спадщина України: проблеми обліку та збереження. Матеріали 40-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавчі студії у вимірах сучасності, ретроспективі і перспективі», присвяченій 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (1722–1794). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С.67-69.

³¹ Турчан В.О. Концепція «нематеріальної культурної спадщини»: проблеми генезису та сучасного розуміння. Матеріали 41-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавчі студії з глибини років і до сьогодні (до 100-річчя створення Харківської комісії краєзнавства)». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 107-109.

³² Турчан В. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України. Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірка матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни». Вип. 9. 2024. С. 193-196.

та СІД» у 2020 та 2024 рр.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку джерела та літератури, а також додатків.

РОЗДІЛ І. ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ «НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА»

1.1. Виникнення та еволюція поняття «нематеріальна культурна спадщина».

Як уже було відзначено, про існування нематеріальної культурної спадщини як такої, про її історичну, суспільну, культурну та іншу цінність, значення та роль на міжнародному рівні вперше серйозно заговорили у 1970-1980-х рр. Частково цьому сприяли напрацювання в царині матеріальної культурної та природної спадщини. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), а також інші міжнародні організації, зокрема Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ІКОМОС), Міжнародна рада музеїв (ІКОМ) тощо, упродовж багатьох років проводили системну роботу з охорони матеріальної культурної та природної спадщини, про що свідчать численні міжнародні законодавчі акти, хартії та конвенції, зокрема Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць, Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини та інші. Показово, що в науковій літературі про культурну спадщину набула поширення думка про майже повне ігнорування духовного та традиційного аспектів спадщини впродовж першої половини ХХ ст.³³. Дійсно, на нематеріальну спадщину тривалий час дивилися як на другорядну, порівняно із матеріальною та природною. Переосмислення важливості нематеріальної спадщини відбулися лише на зламі ХХ і ХХІ ст. Тригером цього стали такі сучасні процеси, як: модернізація, глобалізація, комерціалізація, війни тощо. Зазначені процеси призвели до втрати багатьох елементів традиційної культури. Зрештою сформувалося усвідомлення, що нематеріальна культурна спадщина може зникнути назавжди, разом зі

---

³³ Чорна Н.М. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Вип. 59. 2021. С.30. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/59_2021/7.pdf (дата звернення: 03.03.2024).

знаннями та вміннями носіїв цієї спадщини. Отже, на міжнародному, національному та локальному рівнях постала гостра потреба термінових змін (передовсім нормативно-правових), спрямованих на збереження та популяризацію нематеріальної культурної спадщини.

Слід відзначити, що непрямі згадки про нематеріальну культурну спадщину передусім містяться в міжнародних документах, що визначають правові засади охорони матеріальної культурної спадщини. Одним із перших таких документів є Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія)³⁴, що була ухвалена 31 травня 1964 р. у Венеції (Італія) на II Міжнародному конгресі архітекторів і технічних спеціалістів у царині нерухомих історичних пам'яток, і прийнята у 1965 р. ІКОМОС. Власне саме в 1960-х рр. було розпочато новий етап у ставленні до охорони пам'яток у світі³⁵. Венеціанська хартія серед першочергових завдань збереження пам'яток визначає їх охорону й реставрацію, а також документування та належну фіксацію. Тобто, в хартії було закладено основоположні принципи збереження культурної спадщини, в тому числі й «живої спадщини». Зазначені принципи (охорона, фіксація та документування) можна також віднести до охорони нематеріальної культурної спадщини (у сучасному розумінні цього терміна). Більше того, саме у Венеціанській хартії було проголошено те, що «культурна спадщина кожного народу є невід'ємною складовою світової духовної спадщини всього людства»³⁶. Незважаючи на те, що в 1960-х рр. було проголошено необхідність збереження культурної спадщини, насамперед історико-культурних пам'яток, проте чіткого механізму збереження запропоновано не було. Термін «нематеріальна культурна спадщина» не використовувався, хоча окремі аспекти цієї концепції були згадані.

---

³⁴ Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) від 31.05.1964 // Відомості Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення: 01.10.2023).

³⁵ Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS - International Council on Monuments and Sites). URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/32174.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).

³⁶ Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) від 31.05.1964. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення: 01.10.2023).

З метою збереження світових культурних надбань і цінностей, у листопаді 1972 р. на Генеральній конференції ООН з питань освіти, науки і культури, що проходила в Парижі, було прийнято важливий документ, що врегулював в правовому полі охорону культурної та природної всесвітньої спадщини – «Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини»³⁷. У Конвенції вперше на міжнародному рівні було чітко визначене поняття «культурна спадщина»³⁸. Згідно 1-ї статті Конвенції «культурну спадщину» класифікують і розуміють за трьома основними принципами:

1) пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

2) ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

3) визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології³⁹.

У документі наголошується, що культурна та природна спадщина є світовим надбанням всього людства. Водночас нематеріальна культурна спадщина не була згадана в документі та відповідно не була включена до світової спадщини, хоча й було висловлено думку про важливість збереження саме духовної спадщини.

---

³⁷ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини // Відомості Верховної Ради України від 04.10.88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 07.10.2023).

³⁸ Рачков. Є.С. Технології баз даних у збереженні та дослідженні міської культурної спадщини // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія», 2020. Вип. 57. С. 24-25.

³⁹ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 07.10.2023).

Отже, у Венеціанській хартії та Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини йдеться передусім про матеріальну спадщину. Водночас прийняття зазначених вище документів є ключовими подіями, які сприяли усвідомленню важливості належного ставлення до культурної спадщини, як до матеріальних, так і духовних (нематеріальних) цінностей.

Слід відзначити, що термін «нематеріальні цінності»⁴⁰ вперше було вжито на міжнародному рівні в 1972 р., але він не висвітлює повної суті нематеріальної спадщини, однак, його використання можна сприймати як певне досягнення на шляху до визнання нематеріальної культурної спадщини⁴¹.

Більш активно про нематеріальну спадщину на міжнародному рівні заговорили у 1980-х рр. Важливе значення для цього мала Всесвітня конференція щодо політики у галузі культури, яка проходила в Мехіко 26 липня – 6 серпня 1982 р.⁴². Саме на цій конференції країнами-членами ЮНЕСКО вперше було чітко визначено та обговорено термін «нематеріальна культурна спадщина», що в тогочасному розумінні означав, зокрема, способи життя, ціннісні системи, традиції та вірування⁴³. Звісно, що і це визначення не можна вважати повним, воно було вжите в контексті відповіді на питання «А що є культурою: широкий сенс слова та вузький?». Чимало аспектів духовної спадщини не було згадано взагалі. Хоча було офіційно заявлено, що культурні традиції, цінності, форми вираження та вірування мають сприяти культурній самобутності народів світу. У 23-й статті Декларації Мехіко щодо політики у сфері культури згадується термін «нематеріальні твори» у розумінні того, що культурна спадщина народів світу включає в себе і матеріальні, і нематеріальні здобутки, що, зокрема, є вказівкою на певний

⁴⁰ Парагайло В. О. Проблеми класифікації культурних цінностей у сучасній правовій доктрині // Юридичний бюлетень. Вип. 7. Ч. 1. 2018. С.118.

⁴¹ Дем'ян В.В. Понятійний апарат нематеріальної культурної спадщини в сучасному науковому дискурсі // Мистецтвознавство України. 2020. № 20. С.15.

⁴² Harrison S. The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in England: A Comparative Exploration... P. 48. URL: <http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/36760/1/Suzy%20Harrison%20-%20202019.pdf> (дата звернення: 04.10.2023).

⁴³ Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури від 06.08.1982. // Відомості Верховної Ради України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730#Text (дата звернення: 05.10.2023).

народ, на його мову, звичаї, традиції та вірування⁴⁴. Тобто, культурна спадщина була чітко розділена на матеріальну та нематеріальну, що в сукупності є тією яскравою особливістю, що і вирізняє один народ з-поміж інших, визначаючи, таким чином, (само)ідентифікацію різноманітних спільнот. Таким чином, кожна країна та народ є особливим, зокрема з точки зору культури.

Отже, важливість Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури 1982 р. полягає передусім у тому, що на ній країнами-членами ЮНЕСКО вперше було офіційно вжито термін «нематеріальна культурна спадщина». Крім того, цей термін було пояснено в Декларації, хоч і не зовсім повно, але це стало досить сильним поштовхом для подальшого становлення концепції «нематеріальна культурна спадщина».

Фактично в цей же час, у 1982 р., на порядок денний культурної політики було поставлене досить гостре на той час питання, що стосувалося збереження фольклору та традиційної культури. Ще протягом 1970-х рр. це питання активно обговорювалося, зокрема була пропозиція від уряду Болівії додати до Всесвітньої конвенції про авторське право спеціальний протокол з метою захисту фольклору, однак країни не дійшли згоди. Власне у 1982 р. за ініціативи ЮНЕСКО та в межах цієї організації був заснований Комітет експертів з охорони фольклору та спеціальний Підрозділ з питань нефізичної спадщини⁴⁵. Були також розроблені спеціальні правові положення, відповідно до яких передбачалися заходи з охорони фольклору як одного з найбільш важливих проявів нематеріальної спадщини. У подальшому питання щодо охорони фольклору неодноразово ставало предметом обговорення на високому рівні. Спроби узагальнити певні напрацювання здійснювалися протягом 1984 р., проте лише в 1989 р. під час 25-ї конференції ЮНЕСКО, що відбувалася в Парижі, було схвалено

---

⁴⁴ Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730#Text (дата звернення: 05.10.2023).

⁴⁵ Дем'ян В.В. Понятійний апарат нематеріальної культурної спадщини в сучасному науковому дискурсі... С.15.

«Рекомендацію ООН про збереження традиційної культури та фольклору»⁴⁶. Варто наголосити, що це рішення було надзвичайно важливим, оскільки фольклор офіційно було визнано частиною загальної спадщини людства, а відповідно було визнано нематеріальну спадщину також. У рекомендації були зафіксовані основні форми фольклору: «мову, обряди, звичаї, танці, ігри, ремесла, архітектуру тощо»⁴⁷. Під самим же терміном «фольклор» або «традиційна/народна культура» розумілася «сукупність заснованих на традиціях культурної спільноти творінь, виражених групою або індивідуумами і визнаних як віддзеркалення сподівань спільноти, її культурної і соціальної самобутності»⁴⁸. Отже, до 1982 р. термін «нематеріальна культурна спадщина» використовувався спорадично та не мав офіційного визнання. Після 1982 р. термін отримав міжнародне визнання, однак, тільки в 1989 р. було визначено конкретні заходи її охорони, зокрема ведення належної документації, що пов'язана з фольклорними традиціями, створення координаційного органу, на кшталт, національної ради фольклору, а також заходи з поширення знань про традиційну культуру. У подальшому ідея розвитку нематеріальної спадщини отримала неабиякого поширення. Підтвердженням цього слугують міжнародні ініціативи з виявлення такої спадщини, її збереження, та популяризації. Тривало міжнародне співробітництво з метою охорони різноманітних проявів культурної спадщини.

У звітах ООН з питань освіти, науки та культури наголошувалося на важливості та значущості нематеріальної спадщини, яка є динамічною, що постійно розвивається, примножується та передається з покоління в покоління у вигляді пережитого досвіду, спогадів, розповідей тощо. Зокрема, саме такі формулювання містяться у звіті «Наше творче розмаїття» за 1996 р.

---

⁴⁶ Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору. Україна споконвічна. URL: <https://etnoua.info/novynu/rekomendacija-oon-pro-zberezhennja-folkloru/> (дата звернення 12.10.2023).

⁴⁷ Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору... URL: <https://etnoua.info/novynu/rekomendacija-oon-pro-zberezhennja-folkloru/> (дата звернення 12.10.2023).

⁴⁸ Маєвська Л.М. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень. Житомир. 2007. С. 135. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12084364.pdf> (дата звернення 26.12.2023).

та програмі ЮНЕСКО «Шедеври усної та нематеріальної культурної спадщини людства» за 1996-1997 рр.

На початку XXI ст. головна увага фахівців у галузі охорони елементів нематеріальної культурної спадщини була зосереджена на формуванні термінологічного апарату. Наприклад, було організовано низку круглих столів, на яких експерти з різних країн обговорювали робочі визначення «духовної спадщини», «нематеріальної спадщини» тощо. Зокрема, в 2001 р. в Турині (Італія) за сприянням ЮНЕСКО було організовано круглий стіл «Нематеріальна культурна спадщина. Робочі визначення», на якому здійснено спробу дати чітке визначення поняттю «нематеріальна спадщина»⁴⁹. Власне, під «нематеріальністю» розуміли «процеси, знання та навички, яких навчилися люди, разом з творчістю, яка наповнюється та розвиваються ними; результати, що створюються людьми...; ці процеси формують у «живучих» спільнот почуття спадкоємності і важливі для культурної самобутності, також як і для збереження культурного розмаїття і творчості людства...»⁵⁰. Це визначення має право на існування, однак воно є неповним, бо, по-перше, не визначено чітко що є нематеріальною спадщиною, а що не є, по-друге, у пропонованому визначенні відсутній акцент на важливості збереження того, що тоді розуміли під «нематеріальною спадщиною».

Ще одна спроба запропонувати влучне визначення терміна «нематеріальна культурна спадщина» було здійснено під час Третього круглого столу «Нематеріальна культурна спадщина – дзеркало культурного різноманіття», що проходив у Стамбулі у вересні 2002 р⁵¹. Участь у ньому взяли делегації з 109 країн, представники дев'яти міжнародних організацій, Генеральний директор ЮНЕСКО. Власне, учасники заходу спробували

---

⁴⁹ Final report. International Round Table on «Intangible Cultural Heritage - Working Definitions». 14 - 17 March, Turin, Italy. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00077-EN.pdf> (дата звернення 12.10.2023).

⁵⁰ Development of a new international normative act on the protection of intangible cultural heritage. UNESCO General Conference, 31st session. 2001. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001234/123437r.pdf> (дата звернення 12.10.2023).

⁵¹ Seitel P. Defining the scope of the term intangible cultural heritage. 2022. P. 3-4.

дослідити історію становлення терміна «нематеріальна культурна спадщина» та запропонували дещо розширене його визначення⁵². Так, у Стамбульській декларації, яка підсумовувала основні тези круглого столу, під «нематеріальною спадщиною», окрім «художніх виражень... розуміли також знання та цінності, завдяки яким вони створюються, живій практиці, що їх створює, а також способи взаємодії, за допомогою яких ці витвори належно сприймаються та оцінюються»⁵³. Окрім того, було зазначено, що нематеріальна культурна спадщина, різні її прояви, є культурним надбанням всього людства та потребує належної охорони.

Для формування терміносистеми нематеріальної культурної спадщини важливе значення мала конференція в Ріо-де-Жанейро під назвою «Нематеріальна культурна спадщина: пріоритетні сфери для міжнародної конвенції», під час якої було наголошено на важливості складання такого глосарію, що визначав би основні терміни, пов'язані з нематеріальною культурною спадщиною⁵⁴. Слід відзначити, що під час конференції в Бразилії, що проходила з 22 по 24 січня 2002 р., глосарію вироблено не було, натомість групою нідерландських експертів було запропоновано попередній проєкт глосарію⁵⁵. Він був недосконалий, не висвітлював всіх термінів. Завершилася робота по створенню глосарію лише в червні 2002 р., коли була скликана Нарада міжнародних експертів з питань нематеріальної спадщини⁵⁶.

Таким чином, на зламі ХХ і ХХІ ст. тривав процес теоретико-термінологічного осмислення концепції «нематеріальної культурної спадщини». Внаслідок дискусій на міжнародному рівні з'явилися певні

⁵² Кудерська І. О., Кудерська Н. І. Генезис становлення та розвитку охорони нематеріальної культурної спадщини // Європейські перспективи: міжнар. наук.-практ. журнал. 2016. № 1. С. 57-64.

⁵³ Там само. С. 59-64.

⁵⁴ Експертна зустріч на тему «Нематеріальна культурна спадщина – створення глосарію». URL: <https://ich.unesco.org/en/events/expert-meeting-on-intangible-cultural-heritage-establishment-of-a-glossary-00082> (звернення: 01.02.2024).

⁵⁵ Проєкт глосарію, запропонований групою голландських експертів, скликаною бюро Національної комісії Нідерландів у справах ЮНЕСКО. URL: <https://ich.unesco.org/en/events/expert-meeting-on-intangible-cultural-heritage-establishment-of-a-glossary-00082> (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁶ Glossary on intangible cultural heritage - August 2002. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00265.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).

напрацювання, які знайшли своє відображення в майбутній Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини.

1.2. Міжнародні механізми охорони нематеріальної культурної спадщини.

17 жовтня 2003 р. на 32-й сесії ЮНЕСКО було прийнято Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини⁵⁷. Її важливість полягає в тому, що Конвенція стала «першим світовим інструментом забезпечення правової основи щодо нематеріальної спадщини»⁵⁸. У ній термін «нематеріальна культурна спадщина» вперше офіційно було запроваджено до міжнародного юридичного обігу як самостійне поняття. Конвенція є найбільш важливим нормативно-правовим документом, що встановив рамкові засади охорони нематеріальної культурної спадщини.. Відповідно 2 статті Конвенції термін «нематеріальна культурна спадщина» означає «звичаї, форми вираження та показу, всі знання та навички, що передаються з покоління в покоління, а також пов'язані з ними предмети, інструменти, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами чи окремими особами як частина їхньої культурної спадщини...»⁵⁹. Це визначення є більш повним, ніж попередні, водночас слід пам'ятати, що термінологічні та смислові напрацювання другої половини ХХ – початку ХХІ ст. заклали підвалини сучасного розуміння концепції «нематеріальна культурна спадщина».

Окрім власне визначення, в Конвенції наведено конкретні прояви нематеріальної спадщини, зокрема:

1) усні традиції та форми вираження, в тому числі мова як носій нематеріальної культурної спадщини;

⁵⁷ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини // УЦКД (Ukrainian center for cultural research) URL: <http://uccs.org.ua/konventsiiia-pro-okhoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-2/> (дата звернення: 12.10.2023)

⁵⁸ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні. Дис. Київ. 2021. С.49.

⁵⁹ Цит. за: Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. УЦКД (Ukrainian center for cultural research). URL: <http://uccs.org.ua/konventsiiia-pro-okhoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-2/> (дата звернення: 12.10.2023)

2) виконавські мистецтва, в тому числі акторська гра, музикування, спів, танці та інше;

3) звичаї, обряди, свята; Тут, насамперед, мова йде про сакральні та побутові стереотипи поведінки, адже, під звичаєм розуміють стереотип побутової поведінки, а під обрядами - стереотип сакральної поведінки. До речі, обряди бувають кількох видів: календарні (православні свята, новорічна обрядовість, обряди проводу зими, зустрічі весни тощо); сімейна обрядовість або обряди спадковості (хрестинні, весілля, обряд ініціації тощо), виробничі обряди, що пов'язані з заняттями людей, супроводжують господарські заняття, процес виготовлення речей, приготування їжі, ремесла тощо;

4) знання і звичаї, що стосуються природи та Всесвіту;

5) знання і навички, пов'язані з традиційними ремеслами та промислами⁶⁰. Мова йде про твори декоративно-прикладного мистецтва, технологію виготовлення виробів тощо.

Отже, нематеріальна культурна спадщина включає в себе досить багато аспектів. Водночас у Конвенції не окреслені чіткі межі між зазначеними проявами, і тому може виникати певна плутанина. Важливо підкреслити, що відповідно до Конвенції нематеріальна культурна спадщина не є чимось фіксованим у часі, застиглим та атавістичним, а навпаки вона є динамічним феноменом культури, що постійно відтворюється, потребує належного захисту, збереженості, фіксації, дослідження, популяризації тощо. Держави-учасниці цієї Конвенції мають суворо дотримуватися її норм та принципів охорони нематеріальної культурної спадщини. Відповідно до Конвенції, кожна держава-учасниця має провадити власну культурну політику, що апріорі має сприяти розвитку культурної спадщини, нематеріальної, перш за все. Захист, відповідно до Конвенції, передбачає і дослідження проявів цієї спадщини, і належне документування, і облік – ведення списків, і популяризацію. Тобто, можна зробити висновок, що міжнародний механізм

---

⁶⁰ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини...URL: <http://uccs.org.ua/konventsiiia-pro-okhohonu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-2/> (дата звернення: 11.10.2023)

захисту виглядає наступним чином: «Міжнародні інституції – Держава – Громади». Держава має забезпечувати підтримку громадам, які мають визначати що є важливим та пріоритетним. Міжнародна інституції мають забезпечувати захист нематеріальній культурній спадщині України на міжнародному рівні. Але, якщо з цієї трьохкомпонентної структури зникне хоча би один складник, то вся система охорони нематеріальної культурної спадщини втратить будь-який сенс та ефективність. Наприклад, якщо не буде належної державної підтримки, громада сама навряд чи зможе піклуватися власними зусиллями про виконання положень Конвенції щодо захисту нематеріальної спадщини і т.д. Тому важливо, щоби кожен складник зазначеної системи був ефективним, а вся система працювала злагоджено.

Окрім цього, згідно Конвенції охорона нематеріальної культурної спадщини здійснюється шляхом укладання Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства (забезпечує більшу наочність нематеріальної культурної спадщини та сприяння поглибленню усвідомлення її значення) та Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони (для вжиття відповідних заходів з охорони нематеріальної культурної спадщини)⁶¹. Зазначимо, що ЮНЕСКО започаткувала ведення подібних списків нематеріальної культурної спадщини у 2008 р., тобто в перший рік реалізації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини на міжнародному рівні. Загалом сьогодні сукупний перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО містить 730 елементів нематеріальної культурної спадщини від 145 країн⁶².

Слід відзначити, що від України до Репрезентативного списку номіновано 3 елементи, зокрема:

---

⁶¹ Царюк В. Процес формування міжнародної концепції захисту та повернення історико-культурних цінностей за наслідками Другої світової війни. Всесвітня історія та міжнародні відносини. Емінак. 2018. С.103.

⁶² Списки нематеріальної культурної спадщини та Реєстр належної практики охорони.
URL: <https://ich.unesco.org/en/lists/> (дата звернення: 12.10.2023)

1) Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості (рік внесення – 2013 р.). Петриківський розпис зародився в центральній частині України, на хуторі Петриківка, що на Дніпропетровщині. Характерною рисою творчості петриківських народних майстрів було використання для декоративного оздоблення рослинно-квіткового орнаменту в техніці «від себе». Характерним для розпису є переважання світлого тла (стіни тодішніх хат були білими), однак не нехтували і іншими основами. Цікаво, що всі петриківські майстри малюють без попередньо наміченого контуру⁶³.

2) Традиція Косівської мальованої кераміки (2019 р.), головною особливістю якої є образний дизайн орнаменту, який, як правило, виконується в трьох кольорах: жовтий, зелений та брунатний. Сюжетний мотив має велике значення, часто він висвітлює історію, побут, фольклор, вірування, звичаї гуцулів⁶⁴.

3) Орнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (2021 р.). В орнаменті переважають рослинні мотиви, зустрічаються також і різні геометричні та астральні знаки⁶⁵. Характерною особливістю даного елемента є те, що носії елемента навмисно намагаються спотворити в орнаменті реальність, таким чином, вони прагнуть не відобразити дійсність⁶⁶. Окрім того, кримськотатарський орнамент та його елементи використовують у вишивці, на керамічних та дерев'яних виробках, у ткацтві, ювелірній справі тощо⁶⁷.

До Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, від України було включено лише 2 елементи:

⁶³ Petrykivka decorative painting as a phenomenon of Ukrainian ornamental folk art. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/petrykivka-decorative-painting-as-a-phenomenon-of-the-ukrainian-ornamental-folk-art-00893> (дата звернення: 12.10.2023)

⁶⁴ The tradition of Kosovo painted ceramics. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/tradition-of-kosiv-painted-ceramics-01456> (дата звернення: 12.10.2023)

⁶⁵ Акчуріна-Муфтієва Н. Традиційна символіка кримськотатарської народної орнаментики та її використання в сучасному етнодизайні. Молодь і ринок .2010. № 11. 159 с.

⁶⁶ Орнек - кримськотатарський орнамент та знання про нього. URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua/element/9> (дата звернення: 12.10.2023)

⁶⁷ Ornek, Crimean Tatar ornament and knowledge about it. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/ornek-a-crimean-tatar-ornament-and-knowledge-about-it-01601> (дата звернення: 12.10.2023)

1) Козацькі пісні Дніпропетровщини (2016 р.). Елемент пов'язаний із практикою групового співу. У піснях, як правило, розповідається історія про трагедію воєн, про людські та любовні стосунки тощо. На сьогодні цей елемент нематеріальної спадщини знаходиться на межі забуття, оскільки середній вік носіїв козацьких пісень переважно становить 80-90 років, а молодь майже не цікавиться традицією, не переймає вміння співання козацьких пісень⁶⁸.

2) Культура приготування українського борщу (2022 р.) є справжньою гордістю українського народу, візитівкою української гастрономії. Український борщ знаний всюди, рецептів приготування страви досить багато. Незважаючи на посягання РФ на український борщ, Україна змогла відстояти своє право на цей елемент нематеріальної культурної спадщини. Показово, що тригером до включення культури приготування українського борщу до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, послугувало саме широкомасштабне російське військове вторгнення в Україну⁶⁹.

Для того, щоби бути включеними до всесвітніх списків культурної спадщини, нематеріальної зокрема, «явища, звичаї та форми показу, вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори»⁷⁰ мають відповідати певним критеріям, зокрема:

- 1) належати до культурної традиції спільноти;
- 2) бути засобом утвердження культурної самобутності цієї спільноти, мати значення для міжкультурного обміну та зближення народів;
- 3) демонструвати високу майстерність і техніку виконання;
- 4) бути унікальним свідомством живої культурної традиції;

⁶⁸ Cossack songs of Dnipropetrovsk region. URL: <https://ich.unesco.org/en/USL/cossack-s-songs-of-dnipropetrovsk-region-01194> (дата звернення: 12.10.2023)

⁶⁹ The culture of cooking Ukrainian borsch. URL: <https://ich.unesco.org/en/USL/culture-of-ukrainian-borscht-cooking-01852> (дата звернення: 11.10.2023)

⁷⁰ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Термін «нематеріальна культурна спадщина» // УЦКД (Ukrainian center for cultural research). URL: <http://uccs.org.ua/konventsia-pro-okhoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-2/> (дата звернення: 12.10.2023)

- 5) знаходитися під загрозою знищення
- 6) бути включеним до національних переліків⁷¹.

Як можна помітити, вищезгадані критерії є доволі розпливчастими. Зокрема, не зовсім зрозуміло, які саме локальні спільноти маються на увазі (етнічні, конфесійні, міські тощо)? Або як можна, наприклад, встановити рівень культурної самобутності, чи високої майстерності народних умільців? Або за якими критеріями має бути визначена унікальність того чи іншого елементу, беручи до уваги, що кожен елемент, кожен прояв «живої спадщини» є неповторним та унікальним сам по собі? Показово, що тривала боротьба за включення культури приготування українського борщу до всесвітнього списку нематеріальної культурної спадщини доводить існування зазначеної проблеми.

Слід відзначити, що міжнародний механізм включення національних елементів до всесвітніх списків передбачає подання відповідних рекомендацій державами-учасницями Конвенції на розгляд до Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини (створений за ініціативи ЮНЕСКО 2003 р.). Власне цей комітет і приймає рішення стосовно таких заяв, а потім звітує перед Генеральною асамблеєю. Водночас, рішення комітету не завжди є очевидними, а іноді мають відверто дискусійний характер.

Звісна річ, зазначені вище списки є вибірковими, зважаючи на різноманіття нематеріальної культурної спадщини України. Однак, включення нових елементів до міжнародних переліків є важливим засобом збереження і популяризації нематеріальної культурної спадщини України як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Загалом прийняття Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. стало справжнім досягненням на шляху до збереження нематеріальної культурної спадщини. Фактично, до цього часу не існувало

---

⁷¹ Report of the Expert Meeting on Inventorying Intangible Cultural Heritage. Paris. 17-18 March 2005. UNESCO. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00036-EN.pdf> (дата звернення: 12.10.2023)

жодного міжнародного нормативно-правового акту, що системно б охороняв нематеріальну культурну спадщину.

Таким чином, тривалий час необхідність охорони нематеріальної культурної спадщини, культурних надбань та здобутків народів світу з метою передачі їх наступним поколінням вимагала правової регламентації та вироблення чітких механізмів охорони такої спадщини. При цьому, необхідність відтворення, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини в основних міжнародних нормативних документах згадувалася лише побіжно. Такий стан речей передусім свідчив про другорядну роль нематеріальної спадщини у порівнянні із матеріальною. Важливі зміни в теоретичному осмисленні концепції культурної спадщини та правовому регулюванні її охорони відбулися лише на зламі ХХ і ХХІ ст., що, власне, і призвело до появи концепції «нематеріальна культурна спадщина», розвиток якої триває до сьогодні.

1960-1970-ті рр. стали важливою віхою, певним поворотом у розумінні важливості нематеріальної спадщини на рівні із матеріальною та природною. Саме в цей час були окреслені загальні принципи збереження, дослідження, популяризації нематеріальної культурної спадщини. Водночас, замість терміну «нематеріальна культурна спадщина» використовувалися інші, наприклад «нематеріальні цінності». Поступово утверджувалася думка, що нематеріальна культурна спадщина є необхідною умовою існування суспільства та запорукою його сталого розвитку. Проаналізувавши міжнародні документи, можна сказати, що вперше на офіційному рівні термін «нематеріальна культурна спадщина» було вжито на початку 1980-х рр., а наприкінці 1980-х рр. – окреслено заходи з охорони фольклору та традиційної культури⁷². Головною проблемою залишалося те, що в цей час ті чи нормативно-правові документи з охорони нематеріальної культурної спадщини носили необов'язковий до виконання характер, а скоріше рекомендаційний. Справжнім досягненням у галузі охорони нематеріальної

---

⁷² Хронологія. URL: <https://ich.unesco.org/en/chronology-00094> (дата звернення: 12.01.2024).

культурної спадщини стало прийняття Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Дискусії навколо основних принципів, закладених конвенції, тривають до сьогодні. Так само тривають пошуки ефективних механізмів охорони нематеріальної культурної спадщини, суспільно-політичне та соціокультурне значення якої невпинно зростає.

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

2.1. Системні проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України.

Нематеріальна культурна спадщина України є невід'ємною частиною спільної світової культурної спадщини, потужним засобом національної консолідації та патріотичного виховання, важливим підґрунтям для розвитку національної культури, виразом локальної, регіональної та національної ідентичності, важливою складовою міжнародного іміджу України⁷³. Нематеріальну культурну спадщину України можемо розглядати як історико-культурний феномен, історичне, культурне, політичне, економічне та інше значення якого важко переоцінити. Водночас, цілком очевидними є проблеми дослідження та збереження нематеріальної культурної спадщини в Україні.

Слід відзначити, що тривалий час, фактично, до початку ХХІ ст., в Україні об'єктом наукових студій залишалися питання, пов'язані з дослідженням, охороною передусім матеріальних об'єктів культурної спадщини, у той час як нематеріальна культурна спадщина України в усьому своєму багатстві, різноманітті та унікальності перебувала в тіні⁷⁴, до того ж, її цілеспрямовано знищували, перероблювали, русифікували тощо. Нематеріальна культурна спадщина мала постійно доводити своє значення як повноцінний складник культурної спадщини загалом, що майже на 20 років стримало розвиток нематеріальної культурної спадщини України – вагомої складової галузі культурної спадщини.

Слід наголосити, що нематеріальна культурна спадщина України є унікальною та різноманітною, разом з тим вона є доволі крихкою, такою, що постійно втрачається, насамперед, тому що включає елементи традиційної

---

⁷³ Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал № 2. Київ. 2020. С. 11.

⁷⁴ Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії...С. 11.

культури, збереження яких є нетривіальним завданням. Зважаючи на високу цінність та важливість «живої» спадщини для України і людства загалом, нематеріальна культурна спадщина потребує належного дослідження, збереження та популяризації як з боку держави, так і з боку кожного громадянина України.

На вимогу Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, одним із важливих кроків охорони на національному рівні стало ведення переліків цієї спадщини: місцеві, регіональні та національний. Створення та ведення інвентарів є прямим зобов'язанням кожної держави-учасниці Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини⁷⁵, учасником якої з 2008 р. є і Україна. Слід наголосити, що ці списки потребують постійного оновлення, а об'єкти, що включені до них – термінового захисту, адже, вони мають вирішальне значення в плані культурної політики України. Ведення подібних переліків встановлює пріоритетність заходів зі збереження нематеріальної спадщини не лише України, забезпечуючи при цьому популяризацію нематеріальній культурній спадщині серед широкого загалу людей в Україні та за кордоном⁷⁶.

Загалом Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України є державною інформаційною системою, що «забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та доступ до інформації про наявні на території України елементи нематеріальної культурної спадщини з метою їх охорони»⁷⁷. Слід наголосити, що Національний перелік є основним офіційним джерелом та засобом обліку проявів нематеріальної культурної спадщини, що побутують на території України. Його було запроваджено відносно пізно, лише у 2012 р., коли постала потреба у номінуванні перших елементів нематеріальної культурної спадщини України «Петриківського

⁷⁵ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини // УЦКД. URL: <http://uccs.org.ua/konventsiiia-pro-ohoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-2/> (дата звернення: 12.01.2024).

⁷⁶ Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С.І. (відповідальний редактор), Денисенко Г.Г., Івакін Г.Ю., Катаргіна Т.І., Ковпаненко Н.Г., Скрипник П.І., Тимофієнко В.І., Титова О.М., Федорова Л.Д. Інститут історії України. Київ. 2015. С.4-5

⁷⁷ Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України: Наказ МКП від 11.12.2017. № 1319. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18#Text/> (дата звернення: 15.01.2024).

розпису – українського декоративно-орнаментальне малярства XIX – XXI ст.» та «Косівської кераміки» до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства. Рішення про включення вищезгаданих елементів нематеріальної культурної спадщини до міжнародного переліку не було прийнято, бо, відповідно до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, перш ніж подавати будь-які елементи (об'єкти, практики) нематеріальної культурної спадщини, виявлені на території будь-якої країни-учасниці Конвенції, до розгляду, ці країни-учасниці повинні вести власний перелік елементів цієї спадщини. Принагідно слід відзначити, що до 2012 р. в Україні ігнорувалися положення Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини – нормативно-правового документу, що встановлював рамкові засади охорони цієї спадщини. Власне, в таких умовах, нашвидкуруч, було започатковано ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України, до якого в 2012 р. увійшли лише чотири елементи цієї спадщини, серед яких, окрім згаданих вище «Традиції Косівської мальованої кераміки» та «Петриківського розпису – українського декоративно-орнаментального малярства XIX – XXI ст.», увійшли також «Кролевецьке переборне ткацтво» та «Опішнянська кераміка». Таким був Національний перелік до 2018 року, коли його було офіційно затверджено Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України»⁷⁸, додатком до якого був саме Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини.

Отже, показово, що Національний перелік був створений, фактично, через майже 5 років після ратифікації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини Україною в 2008 р., що помітно загальмувало дослідження та розвиток нематеріальної культурної спадщини в Україні. Важливо також, що офіційно перелік було затверджено лише 2018 р.

---

⁷⁸ Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18#Text/> (дата звернення: 15.01.2024).

Незважаючи на те, що переліки мають оновлюватися регулярно, зазначена вище тенденція скоріше свідчить про спорадичність цього процесу. Можна стверджувати, що тривалий час виявлення, облік та моніторинг нематеріальної культурної спадщини України не провадився належним чином. Невипадково, у вересні 2023 р. було затверджено новий порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Зокрема, в межах Національного переліку було додатково виокремлено кілька списків-інвентарів: інвентар нематеріальної культурної спадщини, який станом на 1 січня 2024 р. включав 61 елементів «живої» спадщини); інвентар нематеріальної культурної спадщини, яка потребує термінової охорони (13); інвентар належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини (4); інвентар, що представляє культуру корінних народів України (3); інвентар елементів, що були відроджені у зв'язку з перерваною традицією (0).

Станом на 1 січня 2024 р. у Національному переліку нараховується 81 елемент, з яких 54 було включено, починаючи з липня 2022 р. Таким чином, з початком повномасштабного російського військового вторгнення в Україну, можна відзначити посилення суспільного інтересу до національної культури України загалом, до нематеріальних її проявів. Каталізатором вищезгаданої тенденції стало посягання агресора на прояви української культурної спадщини, зокрема на нематеріальну її частину. Наприклад, тривалий час питання, пов'язане з українським борщем, було доволі заполітизованим, та було вирішено лише після повномасштабної російської військової агресії проти України. Нематеріальна культурна спадщина України за цих умов перетворилася на один з інструментів боротьби проти російської пропаганди, зброю на т.зв. «культурному фронті». Більше того, мова йде про культурну дипломатію та захист української культури загалом.

Одночасно з посиленням інтересу громадськості до проблем збереження «живої» культурної спадщини з початком російсько-української війни, загострилося чимало старих проблем охорони нематеріальної

культурної спадщини України. Зокрема, чимало елементів, включених до переліку, не досліджені належним чином. Наприклад, про «Традицію повіншування Василів у с. Липівка, що на Івано-Франківщині», «Поліську дудку-викрутку: традиція виготовлення та гри» та ін. дуже мало інформації, а наявні у вільному доступі фото- та відеоматеріали не дають повного уявлення про ці елементи нематеріальної культурної спадщини України. Слід також відзначити, що до 24 лютого 2022 р. у межах державної політики в галузі культури приділялося недостатньо уваги проблемам збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Певним наслідком цього є брак фахівців, які б опікувалися цією спадщиною, а також порівняно слабкий суспільний інтерес до нематеріальної культурної спадщини до початку повномасштабного російського військового вторгнення в Україну.

Як відомо, до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України належать різні прояви цієї спадщини, визначені Конвенцією. Зокрема, згідно Конвенції, нематеріальна культурна спадщина знаходить репрезентацію «в усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові – як носії цієї спадщини, виконавському мистецтві, звичаях, обрядах, святкуваннях, знаннях та практиках, що стосуються природи та Всесвіту, традиційних ремеслах»⁷⁹. Найбільше серед галузей нематеріальної культурної спадщини в Національному переліку представлено елементів традиційних ремесел та виконавського мистецтва. Це пов'язано з втратою ужитковості елементів, що представлені цими формами нематеріальної спадщини⁸⁰. Окрім того, питання про те, що саме відносити до нематеріальної культурної спадщини України, а також до яких саме галузей, залишаються дискусійними до сьогодні. Зокрема, в Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини не уточнено, що саме належить до «живої» культурної спадщини, що мають включати окремі

---

⁷⁹ Цит. за: Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. УЦКД (Ukrainian center for cultural research). URL: <http://uccs.org.ua/konventsia-pro-okhoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-2/> (дата звернення: 12.10.2023).

⁸⁰ Інтерв'ю - Збереження нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни | Подкаст. City Face. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Iy2gnJ5tus8&t=21s> (дата звернення: 02.03.2024).

вищезгадані форми цієї спадщини. Водночас у Національному переліку представлено багато елементів, що відносяться до одних і тих же галузей, зокрема і традиції писанкарства, дереворізьблення, гончарства, вишивання, ткацтва, лозоплетіння, декоративного розпису, традиції приготування їжі та ін.

Труднощі виникають також із трактуванням окреслених в Наказі Міністерства культури України (нині – Міністерство культури та інформаційної політики України) «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» (2017 р.) критеріїв, яким повинен відповідати будь-який потенційний елемент нематеріальної культурної спадщини, що номінується до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України. Кожен елемент має відповідати певним критеріям, зокрема:

- представляти принаймні одну галузь нематеріальної культурної спадщини, визначених Конвенцією про охорону цієї спадщини;
- представляти традиційну українську культуру або культуру національних меншин, що проживають на території України;
- спільнота, громада має визнавати потенційний елемент як свою нематеріальну культурну спадщину;
- елемент, на момент подання його до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини має передаватися з покоління в покоління;
- елемент має бути життєздатним, «функціонуючим», таким, що застосовується на практиці⁸¹.

Наприклад, традиція «Великоднього гуляння “Водити Володара” в селі Розкошівка Теплицького району Вінницької області» було включено до Національного переліку, зокрема тому, що місцеві жителі щорічно влаштовують гуляння, яке відбувається впродовж трьох днів та передбачає

---

⁸¹ Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

виконання традиційних народних пісень та водіння хороводів – т.зв. «зайчиків»⁸².

Слід наголосити, що як і у випадку із критеріями включення елементів до міжнародних переліків нематеріальної спадщини, критерії, подані в Наказі сформульовані занадто загально. На нашу думку, в майбутньому варто конкретизувати ці критерії та за необхідності розширити їх зміст.

Щодо механізму включення елементів до Національного переліку, порядок включення регламентує Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини та Наказ Міністерства культури України «Про порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України». Якщо потенційний елемент відповідає вищеназваним критеріям, то про нього збирається вся можлива інформація, зокрема відео-, фотоматеріали тощо. Тобто, проводиться т.зв. «інвентаризація» – невід’ємна складова охорони нематеріальної культурної спадщини⁸³. Слід наголосити, що для початку процедури включення до списків окремих елементів нематеріальної культурної спадщини, необов’язково завершувати інвентаризацію. На нашу думку, інвентаризація нематеріальної культурної спадщини України завжди залишатиметься незавершеним процесом, зважаючи на динамічність цієї спадщини. На початковому етапі збирання інформації заповнюється і облікова картка елементів нематеріальної культурної спадщини з іншими допоміжними матеріалами, які дають уявлення про номінований елемент. Після чого органи державної влади, місцевого самоврядування, творчі спілки, громадські об’єднання та інші, діяльність яких пов’язана з охороною нематеріальної спадщини, двічі на рік, 15 квітня та 15 жовтня, подають до Міністерства культури та інформаційної політики України клопотання про включення тих чи інших елементів до Національного переліку. До заяви

---

⁸² Великодне гуляння «Водити Володара». Управління культури і мистецтв Вінницької облдержадміністрації. URL: <https://vincult.gov.ua/великодне-гуляння-водити-володара/> (дата звернення: 01.03.2024).

⁸³ Guidance note for inventorying intangible cultural heritage. 2021. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/50279-EN.pdf> (дата звернення: 03.02.2024).

обов'язково додають інформацію про згоду носіїв на подання елементів до Національного інвентаря.

Важливе значення приділяється участі громад, зацікавлених осіб тощо в збереженні нематеріальної спадщини⁸⁴. Відповідно до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, ініціатива охорони цієї спадщини має йти знизу, тобто громади, групи осіб, зацікавлені у збереженні та популяризації своєї нематеріальної спадщини, повинні відігравати ключову роль у її захисті, дбати про життєздатність тих чи інших елементів, а також про їх популяризацію⁸⁵. На нашу думку, роль громадських ініціатив сьогодні подібна до промоутерів, що намагаються відстоювати ті чи ті елементи нематеріальної культурної спадщини з метою їх збереження. Разом із тим проблема полягає в тому, що в Україні до цього часу у громад, окремих осіб, які опікуються нематеріальною культурною спадщиною, немає важелів впливу, а держава зволікає з прийняттям рішень, підтримкою громадських ініціатив, що створює між ними певну дистанцію. Вочевидь, важливим є створення такої стратегії, яка б надала громадам, спільнотам більше повноважень для управління нематеріальною культурною спадщиною.

Зібраний для номінування спадщини пакет необхідних документів надсилається до Міністерства культури та інформаційної політики України, де його перевіряють, а згодом передають на розгляд Експертній раді. Це постійно діючий дорадчий орган, що діє при міністерстві, «спеціально створений для розгляду наукових рекомендацій та пропозицій щодо розроблення основних напрямів розвитку нематеріальної культурної спадщини, обговорення програм, проєктів з питань нематеріальної культурної спадщини України тощо»⁸⁶. Експертна рада виносить рішення

---

⁸⁴ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 26.01.2024).

⁸⁵ Рішення Міжурядового комітету: 10.COM 15.A URL: <https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/15.A> (дата звернення: 01.03.2024)

⁸⁶ Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України. Наказ № 519 від 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1184-21#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

щодо правильності та доцільності поданих відомостей про елементи. До роботи в Експертній раді, окрім безпосередньо її членів (не менше 9-ти та не більше 17-ти осіб: голова, секретар (не має права голосу) та інші члени⁸⁷), також долучаються й інші фахівці, т.зв. «незалежні експерти», що критично оцінюють те чи інше рішення стосовно доцільності номінування елементу нематеріальної спадщини до Національного переліку. Власне, після процедур, пов'язаних з перевіркою, на підставі рекомендацій Експертної ради, підписується Наказ про включення елементів до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини. Відповідний Наказ оприлюднюється на офіційному вебресурсі Міністерства культури та інформаційної політики України⁸⁸.

Таким чином, існуючий механізм включення елементів до Національного переліку можна вважати достатньо прозорим та ефективним. Водночас існують проблеми, пов'язані з несвоєчасним оприлюдненням рішень Міністерства культури та інформаційної політики України, також не висвітлено плани роботи Експертної ради⁸⁹ та ін.

Крім того, відкритими і дискусійними залишаються питання щодо подальшої роботи з елементами нематеріальної культурної спадщини, включеними до Національного переліку. Адже очевидно, що перелік не вирішує багатьох проблем охорони спадщини. Наприклад, викликає питання ефективність механізмів моніторингу стану збереження окремих елементів нематеріальної культурної спадщини вже після їх включення до переліку. На місцевому рівні за моніторинг несуть відповідальність обласні центри та управління культури і мистецтв. Моніторинги повинні мати систематичний характер та проводитися щороку. Обласні науково-методичні центри науки

---

⁸⁷ Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1184-21#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

⁸⁸ Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://mkip.gov.ua/content/poryadok-vedennya-nacionalnogo-pereliku-elementiv-nks.html> (дата звернення: 30.01.2023).

⁸⁹ Про затвердження Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1184-21#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

та культури, Центри народної творчості та інші діючі органи у галузі культури подають до Українського центру культурних досліджень інформацію щодо стану наявних у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць елементів нематеріальної культурної спадщини, включених до міжнародних, національного переліків. В умовах війни інформація про стан елементів збирається у формі опитувальника носіїв цієї спадщини, відповідальних за нематеріальну спадщину тощо. Своєю чергою Український центр культурних досліджень, уповноважений на науково-методичний супровід з питань нематеріальної культурної спадщини, звітує перед Міністерством культури та інформаційної політики України щодо стану реалізації положень Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, а також щодо результатів моніторингового дослідження стану життєздатності елементів цієї спадщини⁹⁰. Звітні документи передаються Експертній раді з питань нематеріальної культурної спадщини, яка приймає рекомендації щодо відповідності або невідповідності тих чи інших елементів формальним вимогам. Раніше ознайомитися з інформацією щодо моніторингу елементів можна було на офіційному вебсайті Українського центру культурних досліджень, зараз також можливості, з технічних причин, немає.

Слід також відзначити, що обласними центрами та управліннями культури і мистецтв створюються орієнтовні локальні (обласні) переліки елементів нематеріальної культурної спадщини України, метою складання яких є подальше просування цих елементів до Національного переліку та міжнародних списків. Так, наприклад, регіональний перелік Одеської області нараховує 18 елементів, серед яких 11 вже включені до Національного переліку. На сайті Одеського обласного центру української культури представлена детальна інформація з фото-, відео- та аудіоматеріалами про

---

⁹⁰ Про уповноваження Українського центру культурних досліджень на науково-методичне забезпечення реалізації конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: Наказ МКПІ від 27.07.2015. № 548. URL: <https://uccs.org.ua/nakaz-pro-upovnovazhennia-utskd-na-naukovo-metodychnyj-suprovid-konventsii/> (дата звернення: 03.03.2024).

кожен із цих елементів⁹¹. На сьогодні, на жаль, не в усіх областях України діють подібні центри народної творчості, а також окремі відділи, які опікуються нематеріальною культурною спадщиною, і відповідно не всюди створені регіональні переліки нематеріальної культурної спадщини України. Обласні центри народної творчості всіляко заохочують місцеві громади до виявлення нематеріальної культурної спадщини, допомагають з підготовкою відповідних документів.

2.2. Правові засади охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Ставлення до нематеріальної культурної спадщини як чогось менш важливого у порівнянні з матеріальною та природною спадщиною мало негативний вплив на розвиток галузі охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні. Упродовж 1991-2008 рр. не було забезпечено жодних правових механізмів збереження та популяризації окремих проявів «живої» культурної спадщини України. Показово, що в Законі України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) йдеться передусім про об'єкти матеріальної культурної спадщини – споруди (витвори), комплекси (ансамблі) та визначні місця, а також «і інші території, водні об'єкти, природні, природно-антропогенні або ж, створені людиною об'єкти, незалежно від стану їхньої збереженості, що мають визначну цінність з точки зору історії, археології... та зберегли до сьогоднішнього дня свою автентичність»⁹². Про нематеріальну культурну спадщину (або її окремі прояви) у Законі не згадується взагалі. Таким чином, можемо констатувати, що термін «культурна спадщина», визначення якого наведене в Законі України «Про охорону культурної спадщини» та прийняте в законодавчому полі України є неповним та потребує уточнення. Очевидно, що культурна спадщина не обмежується лише об'єктами матеріальної та природної спадщини. Як влучно наголосила з цього приводу

---

⁹¹ Одеський обласний центр української культури. URL: <http://surl.li/edhyd> (дата звернення: 05.02.2024).

⁹² Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>. (дата звернення: 01.11.20).

І. О. Кудерська, зазначена обставина загальмувала процес розвитку нематеріальної культурної спадщини України на десяток років та врешті-решт призвела «до відсутності як такої охорони нематеріальної культурної спадщини з боку державних органів»⁹³. Отже, слід визнати, що тривалий час адміністративно-правового забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні не існувало, а елементи цієї спадщини, що побутують на території України, тривалий час не обліковувалися та досліджувалися належним чином.

Слід зазначити, що активна міжнародна діяльність з охорони нематеріальної культурної спадщини, особливо системна робота ЮНЕСКО, стали певною мірою каталізатором активізації державної політики України в галузі збереження нематеріальної культурної спадщини. Однак, незважаючи на наявну сьогодні в Україні нормативно-правову базу охорони такої спадщини, складним питанням залишається співвідношення правових вимог та конкретних дій, спрямованих на дослідження, збереження та популяризацію нематеріальної культурної спадщини.

Розглядаючи нормативно-правові аспекти охорони нематеріальної культурної спадщини України, відзначимо, що перші кроки в цьому напрямку були зроблені ще у 1993 р., коли було прийнято Постанову Верховної Ради України «Про збереження та розвиток народних художніх промислів України в ринкових умовах». Зазначена постанова отримала певний розвиток у Законі України «Про народні художні промисли», який зобов'язав Україну «охороняти, відроджувати, зберігати та всіляко розвивати народні художні промисли як важливу складову духовної культури українського народу»⁹⁴. Отже, йшлося про важливість збереження саме духовної культури, тобто нематеріальної спадщини.

---

⁹³ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дисс. ... докт.філос. Київ, 2021. С.4.

⁹⁴ Про народні художні промисли: Закон України від 21.06.2001 р. № 2547-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

На виконання вимог міжнародних документів, які регулюють охорону культурної спадщини, дещо пізніше в Україні було ухвалено низку державних програм та концепцій збереження культурної спадщини. Так, у 2004 р. Постановою Кабінету міністрів України було затверджено «Державну програму охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 рр.», метою якої було створення відповідних умов для всебічної охорони нематеріальної культурної спадщини, об'єктами якої було названо традиційні художні промисли, ремесла та ін.⁹⁵ Загалом програма засвідчувала прагнення державної влади в Україні слідувати міжнародним нормам щодо збереження нематеріальної культурної спадщини. Зрештою, від 2004 р. розпочався процес приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, яка встановлювала рамкові засади охорони «живої» культурної спадщини.

Значною проблемою в Україні до сьогодні залишається тенденція до зволікання з імплементацією міжнародних нормативних актів, які визначають основні принципи охорони нематеріальної культурної спадщини. Показово, що Україна, відповідно до згаданої вище державної програми, ратифікувала Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини лише в 2008 р.

Приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини мало важливе значення для забезпечення охорони цієї спадщини. Ратифікація Конвенції нашою країною започаткувала якісно новий етап розвитку нематеріальної культурної спадщини України⁹⁶. Щоправда, деякі положення Конвенції майже не працюють на практиці. Крім того, власне визначення нематеріальної культурної спадщини, наведене в Конвенції, потребує певної конкретизації та подальшого доопрацювання, що дозволить зробити його більш практичним. На нашу думку, Україна має не лише послуговуватися положеннями Конвенції для охорони культурної спадщини,

---

⁹⁵ Державна програма охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 рр.: постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 р. № 1732. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1732-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2024)

⁹⁶ Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: Закон України від 06.03.2008 р. № 132-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008.

але розробляти власні принципи такої діяльності, які би враховували специфіку окремих елементів нематеріальної культурної спадщини саме нашої країни. Наприклад, спроби запропонувати новий термін для позначення нематеріальної культурної спадщини вже здійснюють деякими українськими дослідниками⁹⁷. Можемо констатувати, що проблема визначення нематеріальної культурної спадщини з урахуванням українських реалій та нормативно-правового поля є доволі актуальною⁹⁸. Слід наголосити, що не існує єдиного універсального механізму охорони нематеріальної культурної спадщини, який би підходив всім без виключення країнам-учасникам Конвенції. Тому, важливо не лише використовувати визнані на міжнародному рівні принципи охорони нематеріальної культурної спадщини, в розробити власну систему, враховуючи специфіку України, культурні особливості кожного регіону країни, де виявляються унікальні прояви такої спадщини.

У 2010 р. Україна ратифікувала Конвенцію про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, положення якої є обов'язковими до виконання (так само як і у випадку з Конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини). Однак, на жаль, положення обох документів практично ігнорувалися до 2012 р, коли було створено Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. Як уже було відзначено, перелік було офіційно затверджено лише через 6 років після ратифікації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини Україною, тоді ж було офіційно створено Експертну раду з питань нематеріальної спадщини при Міністерстві культури України. На думку І. М. Григорчака, зазначена тенденція свідчить про «невиправдано затягнутий процес інституалізації охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні»⁹⁹. Дійсно, в Україні є помітною тенденція до зволікання з інтеграцією

---

⁹⁷ Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дисс. ... докт.філос. Київ, 2021. С.62-64.

⁹⁸ Аксьонова Н.В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан та перспективи. С. 65. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk48/v486.pdf> (дата звернення: 27.02.2024).

⁹⁹ Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал № 2. Київ. 2020. С. 14. URL: <http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/3160> (дата звернення: 06.02.2024).

в європейській та глобальній правовій простір у частині правового режиму збереження культурної спадщини, зокрема нематеріальної її складової. На сьогодні, норми низки міжнародних Конвенцій досі не імplementовані Україною до національного законодавства.

Ще одним важливим документом, що регулює питання охорони нематеріальної культурної спадщини, «в тому числі народної культури (фольклор, традиції, звичаї і обряди, діалекти і говірки, народні художні промисли та ремесла, історична топоніміка тощо)» є Закон України «Про культуру» (2010 р.)¹⁰⁰. У Законі «нематеріальна культурна спадщина» визначається як «звичаї, навички, форми вираження і показу, що передаються з покоління в покоління, постійно відтворюються спільнотами, окремими групами під впливом їхнього досвіду, навколишнього середовища, взаємодії їх з природою, історії та формують у них почуття самотності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини»¹⁰¹. Окрім терміну в документі також міститься опис цілей державної політики в галузі культури. Незважаючи на те, що в Законі України «Про культуру» наголошується на важливості збереження нематеріальної культурної спадщини, залишається незрозумілим власне механізм охорони такої спадщини, як це має здійснюватися на практиці.

Слід відзначити, що в Україні, на сьогодні немає чітко оформлюваного документу, який би врегульовував термінологічну плутанину, створював би правову основу для забезпечення належної охорони нематеріальної культурної спадщини, визначав пріоритети державної політики в галузі збереження цієї спадщини тощо. Ще в 2015 р. був розроблений проєкт Закону України «Про нематеріальну культурну спадщину», що складався з 6 розділів, де, власне, і було все це прописано, однак він, на жаль, так і залишився законопроєктом. Термін «нематеріальна культурна спадщина», відповідно до законодавчого проєкту, визначався як «сукупність елементів традиційної духовної культури,

---

¹⁰⁰ Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778–VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>(дата звернення: 01.03.2024).

¹⁰¹ Там само.

що передаються з покоління в покоління та мають історичну та культурну значимість, проявляються як цілісна система традиційних культурних виявів, суспільного досвіду та духовних практик тощо, які функціонують у вигляді мови, знань, світоглядних уявлень, обрядів та звичаїв, а також норм поведінки, традиційної кухні, народного мистецтва, промислів та традиційних ремесел»¹⁰². Це визначення, на нашу думку, найбільш повно уособлює українську специфіку нематеріальної спадщини. До речі, саме у законопроекті вперше було визначено юридичну відповідальність за знищення нематеріальної культурної спадщини. На жаль, сьогодні, у жодному нормативно-правовому документі, що стосується охорони нематеріальної культурної спадщини, не передбачена відповідальність за пошкодження чи знищення цієї спадщини.

Помітну роль у збереженні нематеріальної культурної спадщини мала також «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки» та план заходів з її реалізації, де, власне, був прописаний механізм захисту цієї спадщини в умовах війни¹⁰³. В стратегії головним чином акцентується увага на удосконаленні законодавчої бази у галузі охорони культурної спадщини¹⁰⁴.

2.3. Виклики та перспективи збереження нематеріальної культурної спадщини України під час війни.

Під час російсько-української війни, особливо з початком повномасштабного російського військового вторгнення в Україну, значно підвищився суспільний інтерес до культурної спадщини України загалом, та до нематеріальної культурної спадщини зокрема. Здається, тривалий час українське суспільство недостатньо чітко усвідомлювало важливість збереження власної нематеріальної культурної спадщини. Чимало громадян України продовжували бути споживачами російської культури (традицій,

¹⁰² Мінкультури презентує законопроект «Про нематеріальну культурну спадщину». <https://www.kmu.gov.ua/news/248077113>

¹⁰³ Круглий стіл «Збереження та переосмислення культурної спадщини українських міст в умовах війни». Науковий проект «МІСТО І ВІЙНА» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eSSrQc6vums> (дата звернення: 03.03.2024).

¹⁰⁴ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.02.2024).

музики, літератури тощо), забуваючи розвивати та популяризувати своє, українське, власну унікальну нематеріальну спадщину. Геноцидальний характер російсько-української війни; пропаганда агресора, що української культури не існує як такої; а також усвідомлення українцями, що культурна спадщина України може зникнути назавжди, разом з досить «крихкою» нематеріальною складовою цієї спадщини, сприяли переосмисленню в українському суспільстві важливості збереження культурної спадщини як складника національної ідентичності. Зрештою, війна спонукала українців переосмислити власну ідентичність, культуру, спадщину тощо в межах деколонізаційної парадигми.

З початком повномасштабного російського військового вторгнення в Україну існуючі системні проблеми в галузі охорони нематеріальної культурної спадщини загострилися. До системних проблем, що були актуальними до 24 лютого 2022 р., можна віднести наступні: фінансові; кадрові; проблеми, пов'язані з діяльністю органів державної влади, які опікуються нематеріальною культурною спадщиною; проблеми популяризації цієї спадщини; проблеми моніторингу стану збереженості спадщини на рівні державному та міжнародному тощо. Окрім того, в Україні значною проблемою була та залишається тенденція до зволікання з імплементацією міжнародних нормативно-правових актів, які визначають принципи охорони нематеріальної культурної спадщини. Очевидними є проблеми невиконання окреслених в міжнародних документах принципів охорони цієї спадщини, а також проблеми обліку та дослідження «живої спадщини». Ігнорування державною владою цих проблем протягом тривалого часу призвело до їх накопичення, а відтак і до нерозуміння, що робити далі з нематеріальною культурною спадщиною, як її захищати в умовах надзвичайного стану.

З метою убезпечити нематеріальну культурну спадщину в сучасних українських реаліях, за ініціативи ЮНЕСКО 18 березня 2022 р. була проведена перша координаційна зустріч на підтримку нематеріальної

культурної спадщини в Україні. Тоді ж були визначені попередні заходи охорони нематеріальної культурної спадщини в умовах війни, зокрема йшлося про активний розвиток нематеріальної культурної спадщини, своєчасне задоволення нагальних потреб громад у збереженні «живої» спадщини, зміцнення мережі носіїв цієї спадщини, а також наголошено на важливості обміном досвіду між ними та між громадянами приймаючої країни у випадку, якщо носії є переміщеними особами¹⁰⁵. Окрім того, під час зустрічі її учасники дійшли висновку, що визначення потреб на рівні громад є ключовим напрямком для збереження нематеріальної культурної спадщини як в Україні, так і в сусідніх країнах. Були створені спеціальні комісії, які проводили опитування та інтерв'ювання носіїв заради виявлення нагальних потреб охорони нематеріальної культурної спадщини, з метою розробки подальших дій, спрямованих на збереження цієї спадщини в Україні.

На Другій координаційній зустрічі на підтримку нематеріальної культурної спадщини України основний фокус уваги був спрямований на захист не лише окремих проявів нематеріальної спадщини, але також на захист та забезпечення добробуту носіїв цієї спадщини – як тих, хто знає що потрібно, щоб зберегти «живу» спадщину, на згуртованості переміщених осіб, адже фактично через війну українські громади втратили можливість об'єднуватися для збереження та передачі власної нематеріальної культурної спадщини¹⁰⁶.

Підсумовуючи, слід відзначити, що нематеріальна культурна спадщина України є унікальною та різноманітною. Водночас міжнародний, національний та локальні списки / переліки цієї спадщини є доволі вибірковими та репрезентують лише певну частину багатой нематеріальної культурної спадщини України. На сьогодні існує достатньо чіткий механізм

---

¹⁰⁵ Summary Document LHE/22/Meeting/1. Coordination meeting in support of the safeguarding of Ukrainian intangible cultural heritage. 18 March 2022. P.2-3. URL: https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/3_summary-document_first-coordination-meeting-2022.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

¹⁰⁶ 2022 needs identification of living heritage safeguarding among displaced communities from Ukraine in five neighbouring countries: Hungary, Moldova, Poland, Romania and Slovakia. URL: https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/4_ukraine-needs-identification-report-en-3.pdf (дата звернення: 04.03.2024).

включення різноманітних проявів нематеріальної спадщини до тих чи інших списків / переліків. Особливо важливе значення для збереження нематеріальної культурної спадщини України відіграють спільноти, місцеві громади, а також окремі особи, яким ця спадщина небайдужа.

Разом із тим, попри наявну нормативно-правову базу та імплементацію низки важливих міжнародних документів, в Україні відсутня належна правова основа, яка би визначала актуальні принципи охорони нематеріальної культурної спадщини, встановлювала покарання за пошкодження чи знищення цієї спадщини, окреслювала обов'язкові заходи щодо її збереження в умовах війни тощо. Чимало положень, що містяться у наявних нормативно-правових документах, не працює на практиці, чіткого механізму виконання положень з охорони нематеріальної культурної спадщини не існує. На нашу думку, було би доцільним повернутися до роботи над проектом Закону України «Про нематеріальну культурну спадщину», що в подальшому може стати нормативно-правовою основою національної системи охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Слід також враховувати, що сьогодні нематеріальна культурна спадщина України є одним з інструментів боротьби проти російської пропаганди на т.зв. «культурному фронті», який тримається завдяки спільним діям зацікавлених громадян, влади та міжнародної підтримки. Ефективним механізмом захисту нематеріальної культурної спадщини України може бути наступна трьохкомпонентна схема, пов'язаних між собою складників: «Міжнародні інституції – Держава – Громади». Держава має забезпечувати підтримку громадам, їх ініціативам «знизу», які, своєю чергою, мають визначати, які саме складники нематеріальної культурної спадщини для них є важливим та пріоритетним. А міжнародні інституції мають сприяти системному захисту нематеріальної культурної спадщини України. Надзвичайно важливо забезпечити дієвість кожного з названих складників. Адже, наприклад, якщо громади та зацікавлені в збереженні спадщини особи будуть позбавлені належної державної підтримки, то вони

навряд чи зможуть повною мірою виконувати положення Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. Таким чином, необхідно, щоби кожен складник зазначеної вище системи був ефективним, а вся система працювала злагоджено.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

3.1. Основні форми популяризації нематеріальної культурної спадщини України (фестивалі, майстер-класи, конференції тощо).

Внесення елементів нематеріальної культурної спадщини України до Національного переліку є важливим етапом збереження різноманітної української нематеріальної культурної спадщини. Однак, слід враховувати, що поповнення Національного переліку новими елементами є лише першим кроком на шляху їх популяризації – важливої складової охорони нематеріальної культурної спадщини.

Зазвичай розробка планів охорони тих чи інших елементів нематеріальної культурної спадщини України розпочинається вже після їх включення до Національного переліку. Зокрема, їх збереженням та популяризацією на місцях опікуються носії спадщини, а також обласні науково-методичні центри культури та мистецтва, які розробляють відповідні кількарічні (наприклад, п'ятирічні) плани. Серед основних форм популяризації нематеріальної культурної спадщини України слід передусім назвати майстер-класи, виставки, фестивалі, ярмарки, фольклорно-етнографічні заходи, освітні проєкти, креативні індустрії, туризм та ін. Водночас під час війни використання багатьох традиційних форм популяризації спадщини, зокрема у межах туристичної галузі, є недосяжним завданням.

Ефективним засобом популяризації нематеріальної культурної спадщини є її музеєфікація¹⁰⁷. Дехто з дослідників, наприклад Marilena Alivizatos, висловлює сумніви щодо сумісності понять «музей» в традиційному його значенні та «нематеріальна спадщина». Водночас, вони визнають, що нематеріальна культурна спадщина гідна представлення в музеях, а «нетрадиційний взаємозв'язок» між музеями та нематеріальною культурною

---

¹⁰⁷ Kenji Yoshida. The Museum and the Intangible Cultural Heritage. Vol. 56, No. 1-2, 2004. С. 110.

спадщиною розкриває потенціал для переосмислення використання музейної практики для охорони зазначеної спадщини¹⁰⁸.

Звичайно, різні музеї зберігають у своїх фондах різноманітні матеріали про обряди, свята, звичаї – окремі складники нематеріальної культурної спадщини, зафіксовані на аудіо-, відео-, цифрових носіях. Певною мірою музеї допомагають не лише зберегти нематеріальну культурну спадщину, але також посилити її суспільну актуальність. Однак є певні ризики музеєфікації нематеріальної культурної спадщини, зокрема т.зв. «музейна консервація», що знижує можливості адаптації елементів нематеріальної культурної спадщини до сучасних викликів.

Здається, останнім часом в роботі українських музеїв все більш поширеними стають такі форми роботи з нематеріальною культурною спадщиною, як: майстер-класи, фестивалі, театралізація (традиційних обрядів, народних традицій, фольклору та ін.) тощо¹⁰⁹. Метою таких заходів є популяризація окремих проявів нематеріальної культурної спадщини, взаємодія з цією спадщиною в музейному середовищі не лише на рівні знань, але й на рівні навичок, здобутих через особистий досвід відвідувачів. Так, наприклад, в Петриківському музеї етнографії, побуту та мистецтва, що на Дніпропетровщині, окрім розповідей екскурсоводів про цей унікальний елемент нематеріальної культурної спадщини, що був номінований у 2013 р. до Репрезентативного списку ЮНЕСКО, навчають відвідувачів технікам петриківського розпису. Своєю чергою в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному, що на Полтавщині, навчають виготовляти та розписувати опішнянські гончарні вироби.

Робота з нематеріальною культурною спадщиною в музеях є доволі складним завданням та потребує відповідних фахівців, яких, вочевидь, поки

---

¹⁰⁸ Marilena Alivizatou. Museums and Intangible Heritage // Papers from the Institute of Archaeology 17., 2006. P. 54. URL: https://www.researchgate.net/publication/276192761_Museums_and_Intangible_Heritage_The_Dynamics_of_an_'Unconventional'_Relationship (дата звернення: 01.04.2024).

¹⁰⁹ Надольська В., Гаврилюк С. Музеї і нематеріальна культурна спадщина // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 63, том 2, 2023. С. 18. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/63_2023/part_2/3.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

бракує в Україні. Також до сьогодні в Україні немає мережі спеціалізованих музеїв нематеріальної культурної спадщини, як наприклад в інших країнах (Китаї, Туреччині та ін). Є лише музеї, присвячені окремим елементам цієї спадщини, зокрема Музей писанкового розпису на Івано-Франківщині, Музей горюньської культури на Сумщині, Музей солом'яного мистецтва «Солом'яне диво» на Волині, Музей ткацтва в с. Обуховичі на Київщині та ін.

Ефективним інструментом популяризації нематеріальної культурної спадщини України безперечно є фестивалі. Вони репрезентують різні галузі нематеріальної культурної спадщини та відбуваються в різних форматах. Наприклад, існують гастрономічні фестивалі, етнографічні, етномузичні тощо. Як правило, фестивалі проводяться щорічно за ініціативи громад, на території яких побутує той чи інший прояв спадщини. Наприклад, протягом 1999–2019 рр. у м. Рахів проводився щорічний фестиваль-ярмарок «Гуцульська бриндза»¹¹⁰. Фестиваль вражав своєю автентикою, демонстрував традиції гуцулів-вівчарів, їх ремесло та побут. Розпочинався фестиваль ярмарком, на якому продавали різноманітну вівчарську продукцію, зокрема традиційний сир-бринзу. Представники громад запалювали полонинську ватру, звучали мелодії трембіт, мандолін і дрімб. Власне, такими звуками традиційно зустрічали восени вівчарів з полонин. Фестиваль супроводжувався різноманітними конкурсами та розвагами, приготуванням традиційних гуцульських страв та майстер-класами (зокрема, доїння овець). Відвідавши фестиваль, можна було ближче познайомитися з виробництвом та технологіями приготування гуцульської бриндзи – одного із елементів нематеріальної культурної спадщини України¹¹¹.

Ще одним прикладом є міжнародний різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях». Традицію його проведення було започатковано в 2010 р. при церкві Царя Христа отців Василіан Української Греко-Католицької Церкви в м. Івано-

---

¹¹⁰ У Рахові провели фестиваль-ярмарок «Гуцульська бриндза». Суспільне Івано-Франківськ. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=X-h5zjjRyjE> (дата звернення: 01.04.2024).

¹¹¹ Гуцульська бриндзя. КЗ «Обласний організаційно-методичний центр культури» Закарпатської облради. URL: <https://zakfolkcenter.info/load/hutsulska-bryndzia> (дата звернення: 01.04.2024).

Франківськ¹¹². Щорічно фестиваль проводять під час святкування Різдва, залучаючи хоріві колективи з усієї України та світу. Метою проведення фестивалю є відтворення, збереження та популяризація багатой духовної спадщини українських різдвяних традицій, колядок, щедрівок, обмін досвідом між мистецькими співочими колективами тощо. Фактично до 2018 р. (коли фестиваль отримав статус міжнародного) співочі дійства відбувалися, як правило, із залученням місцевих співочих колективів та церковної громади. Загалом, фестиваль відбувається впродовж декількох днів, включаючи урочисте відкриття і заключний гала-концерт. Подія до певної міри виконує консолідуючу функцію, об'єднуючи представників різних регіонів України у спільній молитві до Бога.

Важливими засобами популяризації нематеріальної культурної спадщини України є лекції, культурні вечори, семінари, конференції та ін. Проведення подібних заходів дозволяє обговорити ефективні стратегії охорони різноманітних елементів нематеріальної спадщини, окреслити та вирішити існуючі в цій галузі проблеми. Наприклад, у грудні 2021 р. за сприянням Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва відбувся семінар «Пошук та дослідження місцевих елементів нематеріальної культурної спадщини»¹¹³. Ідея проведення семінару, вочевидь, полягала в тому, щоби підсумувати роботу з виявлення, обліку та дослідження елементів нематеріальної культурної спадщини, а також вироблення дієвих механізмів збереження цієї спадщини. На семінарі було розглянуто питання пошуку, вивчення та дослідження традиційних ремесел як однієї з галузей нематеріальної культурної спадщини України. Було також наголошено на значимості та цінності культурного надбання у вигляді нематеріальної культурної спадщини для подальшого розвитку людства. Елементом нематеріальної культурної спадщини було відведено чільне місце у збереженні

---

¹¹² Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях». УЦКД. URL: <https://uccs.org.ua/novyny/mizhnarodnyj-rizdvianyj-festyval-koliada-na-majzliakh/> (дата звернення: 01.04.2024).

¹¹³ Семінар «Пошук та дослідження місцевих елементів нематеріальної культурної спадщини» від 22 грудня 2021 р. Центр культури та мистецтва. URL: <https://www.cultura.kh.ua/uk/news/7108-seminar-poshuk-ta-doslidzhennja-mistsevih-elementiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadschini> (дата звернення: 21.03.2024).

традицій українського народу. Також увагу було зацентовано на ремеслах, що здавна побутували на Харківщині («Традиційне харківське коцарство», «Валківський свищик» та ін.).

Популяризувати українську нематеріальну культурну спадщину допомагають міжнародні та всеукраїнські конференції. Наприклад, щорічно на факультеті готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв в онлайн форматі відбувається міжнародна науково-практична конференція-фестиваль, присвячена нематеріальній культурній спадщині. Конференція проводиться з 2017 р. у співпраці з Українським центром культурних досліджень. Наприклад, у межах конференції 2022 р. наголос було зроблено на тому, що культурна спадщина, передусім нематеріальна, відіграє важливу роль у створенні як внутрішньо-орієнтованого, так і зовнішньо-орієнтованого образу України. На конференції були представлені елементи нематеріальної культурної спадщини з різних регіонів нашої країни. Загалом робота конференції відбувалася в межах наступним тематичних напрямків:

- 1) підходи до популяризації спадщини України; формальна та неформальна освіта;
- 2) менеджмент популяризації та збереження нематеріальної спадщини України на державному та регіональному рівнях;
- 3) фестивальний рух як форма популяризації нематеріальної культурної спадщини України;
- 4) гастротренди як туристичні ресурси регіону: міжнародний досвід та українські практики;
- 5) туризм, креативні індустрії та культурна спадщина¹¹⁴.

---

¹¹⁴ Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації». Тези доповідей V Міжнародної наук.-практ.конф.-фестиваль. Київ. 19-22 травня 2022 р. 298 с. URL: <https://fgritb.knukim.edu.ua/home/konferencii.html> (дата звернення: 22.03.2024).

3.2. Цифрові проєкти, присвячені нематеріальній культурній спадщині України.

Від початку повномасштабного російського військового вторгнення в Україну звичні форми популяризації нематеріальної культурної спадщини зазнали певних трансформацій, а подекуди взагалі не відбуваються, адже проведення масових заходів стало небезпечним. Натомість постала необхідність впровадження якісно нових форм популяризації нематеріальної культурної спадщини України. Передусім сьогодні особливого поширення отримала її медіатизація та цифровізація.

Загалом, цифрові технології є ефективними засобами забезпечення доступу людей до нематеріальної культурної спадщини. Своєю чергою цифровізація є одним із методів її збереження та популяризації, дає можливість задокументувати різноманітні її прояви, а також зробити культурну спадщину загалом доступною для широкого загалу людей¹¹⁵. Сьогодні використання цифрових технологій у галузі культури є пріоритетним напрямом державної культурної політики України¹¹⁶. Створення сучасних вебплатформ з метою популяризації нематеріальної культурної спадщини України є значним кроком до інтеграції традиційної української культури у сучасний інформаційний світ.

Слід зазначити, що в умовах зростаючої діджиталізації та стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, з метою збереження та популяризації елементів нематеріальної культурної спадщини України сьогодні реалізується низка цифрових вебпроєктів. Переважна більшість таких вебпроєктів була ініційована різними громадськими організаціями та має міжнародне грантове фінансування. Деякі цифрові проєкти отримують державну фінансову підтримку, зокрема це проєкти реалізовані в межах грантових програм Українського культурного фонду¹¹⁷.

---

¹¹⁵ Холтобіна О. Цифрові технології збереження зразків традиційної культури під час війни. Матеріали вуз. наук.-теорет. інтерн.-конф., 9 – 10 червня 2022 р. Харків : ХНПУ, 2022. С. 40.

¹¹⁶ Чжоу А. Культурна спадщина: збереження і популяризація засобами ІКТ. Матеріали вуз. наук.-теорет. інтерн.-конф., 9 – 10 червня 2022 р. Харків : ХНПУ, 2022. С. 10.

¹¹⁷ Архів проєктів УКФ. URL: <https://ucf.in.ua/archive> (дата звернення: 28.03.2024).

Серед вебпроектів, що реалізуються за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України та Українського центру культурних досліджень, слід передусім загадати «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України»¹¹⁸. Його створення було ініційоване у грудні 2018 р. та фінансувалося Українським культурним фондом. Вперше сайт музею був представлений на Всеукраїнській конференції «Імплементція Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи». Метою створення проєкту Віртуального музею було відтворення й репрезентація у сучасній і доступній формі нематеріальної культурної спадщини України, збільшення кількості зацікавлених осіб у знайомстві з «живою» спадщиною, вивчення культурних українських традицій та ін.¹¹⁹. Реалізація вебпроекту стала важливим кроком для популяризації цієї спадщини, збереження знань та вмінь народних умільців, передачу з покоління в покоління унікальних прийомів, технік та майстерності. Початкова ідея полягала в дослідженні та презентації елементів нематеріальної культурної спадщини України, зокрема тих проявів, що були включені до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України. Однак, слід зауважити, що на офіційному сайті Віртуального музею є інформація лише про 15 елементів «живої» спадщини, хоча до Національного переліку включено понад 80¹²⁰. Про кожен з 15 елементів представлена розлога інформація, що супроводжується ілюстраціями, докладним описом та коротким відеооглядом. Кожна вебсторінка включає такі складники: опис; історія, територія, носії; збереження, розвиток, промоція; географічні дані; бібліографія; пізнавальні розваги. Окрім цього, командою Віртуального музею було також розроблено інтерактивну карту побутування елементів нематеріальної культурної

---

¹¹⁸ Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 19.01.2024).

¹¹⁹ Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України. Національна історична бібліотека України. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/57/> (дата звернення: 13.03.2024).

¹²⁰ Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 04.03.2024).

спадщини в Україні¹²¹, що сприяє візуальному запам'ятовуванню територію поширення тих чи інших елементів (об'єктів, практик). Зауважимо, що представлена на сайті мапа є неповною на сьогодні, а відтак це формує фрагментарне уявлення у пересічних людей про нематеріальну культурну спадщину України в цілому.

Важливо підкреслити, що в межах проєкту «Створення віртуального музею елементів нематеріальної культурної спадщини України» в 2018 р. відбувся Всеукраїнський відкритий конкурс програм збереження і розвитку елементів нематеріальної культурної спадщини «Жива традиція»¹²². Важливими завданнями, що ставили перед собою організатори конкурсу, були пошук та виявлення локальних елементів нематеріальної культурної спадщини, привернення уваги до окремих елементів, що можуть потенційно бути включеними до Національного переліку, а також до тих форм «живої» спадщини, що потребують термінової охорони. Також, у межах конкурсу було започатковано дві премії (2019 р.): номінація «Формування аудиторії» (в основному для оцінювання освітніх програм, які мали на меті залучення аудиторії до пізнання нематеріальної культурної спадщини України) та номінація «Жива традиція. KIDS» (для талановитих дітей, що присвятили свою творчість нематеріальній культурній спадщині України). В розділі Віртуального музею нематеріальної культурної спадщини «Жива традиція» можна ознайомитися з інформацією про деякі локальні елементи нематеріальної спадщини, що були представлені в заявках, поданих на конкурс. Показово, що представлена в розділі інформація є вибірковою.

Доволі відомим цифровим проєктом, присвяченим нематеріальній культурній спадщині України, є «Автентична Україна»¹²³. Це яскравий приклад вдалого використання цифрових можливостей з метою збереження та популяризації різноманітної культурної спадщини України. Проєкт було

---

¹²¹ Інтерактивна карта регіонів побутування елементів нематеріальної культурної спадщини. Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 04.03.2024).

¹²² Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини...

¹²³ Вебпроєкт «Автентична Україна». URL: <https://authenticukraine.com.ua/about> (дата звернення: 19.03.24)

започатковано в 2017 р. на замовлення Міністерства культури України та за підтримки Google Україна. Вебплатформа є добре структурованою, складається з двох блоків, зокрема матеріальної культурної спадщини, що представлена здебільшого віртуальними турами, та нематеріальної, що містить п'ять розділів – за галузями цієї спадщини, визначених Конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО¹²⁴.

Особливий інтерес викликають віртуальні тури, що представлені на платформі «Автентична Україна», зокрема тури по оперним театрам, музеях під відкритим небом, дерев'яних церквах карпатського регіону України, що належать до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Окрім цього, проєкт включає добірку унікальних оцифрованих предметів з музеїв України.

Своєю чергою розділ «Нематеріальна культурна спадщина» має наступну структуру: усні традиції та форми вираження; виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування; знання та звичаї, що стосуються природи та всесвіту; традиційні ремесла. У кожному підрозділі міститься візуальний матеріал високої якості, що ілюструє нематеріальну культурну спадщину України з відповідними описами та списком літератури. Слід відзначити, що кожен з представлених на сайті описів супроводжується якісними аудіоматеріалами (пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області, Козацькі пісні Дніпропетровщини та ін.), відеоматеріалами (Опішнянська кераміка та ін.), цитатами відомих людей тощо. Після ознайомлення з кожним розділом користувачі, за бажанням, можуть перевірити отримані знання про українські народні культурні традиції, пройшовши невеликий інтерактивний тест. Ця складова підкреслює освітню мету проєкту. Зазначимо також, що вебсайт доступний до перегляду двома мовами: українською та англійською (це дозволяє познайомитися з культурною спадщиною як громадянам України, так й іноземцям, що не знають української). Цікаву інформацію про різні зразки нематеріальної спадщини можна віднайти на YouTube-каналі проєкту

---

¹²⁴Якимчук О. Представляємо проєкт «Автентична Україна». URL: https://ukraine.googleblog.com/2019/03/blog-post_20.html?m=1 (дата звернення: 19.03.24)

«Автентична Україна»¹²⁵, який було створено у 2018 р. Втім, слід відзначити, що робота з наповненням сайту та YouTube-каналу «Автентичної України» припинилася останнім часом. Показово, що останнє відео про рецепт українського борщу було додане три роки тому¹²⁶. Крім того, представлена на сайті інформація є дещо застарілою. Наприклад, у 2023 р. на вебресурсі було представлено перелік лише 15 елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Незважаючи на певні недоліки, проєкт «Автентична Україна» отримав схвальні відгуки, особливо на початкових етапах свого існування. Наприклад, колишній Міністр культури України Євген Нищук зазначив: «Платформа “Автентична Україна” є гарною та сучасною промоцією давніх українських традицій та культурних багатовікових надбань. Разом з тим, це можливість пізнати себе, познайомити світ з Україною, з її мультикультурністю, самобутністю і культурним розмаїттям. Тому це надзвичайно важливий процес, який рухає нас в сучасному форматі зі збереженням тих цінностей, які плекалися нашими предками багато століть»¹²⁷. З цією думкою складно не погодитися, однак, слід розуміти всі складнощі та виклики, що виникли на етапі реалізації проєкту, адже вони створюють проблеми в галузі нематеріальної культурної спадщини в цілому, а відтак заважають належній популяризації цієї спадщини серед широкого загалу людей.

З метою збереження та популяризації музичного фольклору Сходу України, зокрема Полтавщини та Слобожанщини, було реалізовано вебпроєкт «Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини»¹²⁸. Значну роль в збиранні фольклорного матеріалу відіграв Харківський обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва, а особливо його співробітниця, співачка та фольклористка, заслужена артистка України Г. В. Лук'янець.

---

¹²⁵ Authentic Ukraine. URL: https://www.youtube.com/channel/UC9Zhf8ZuMo_1GNE1aPDYKCA

¹²⁶ Борщ - Відео рецепт | Автентичні смаки України. Автентична Україна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LYirVnDyDhA>

¹²⁷ Цит. за: Проєкт «Автентична Україна»: співпраця Мінкультури з Google Україна. URL: <http://surl.li/scbprz> (дата звернення: 19.01.2024).

¹²⁸ Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/> (дата звернення: 29.03.2024).

Етнографічні записи, накопичені за більш ніж 30-річну експедиційну діяльність фахівців центру, а також приватні збірки харківських збирачів-фольклористів були покладені в основу цифрового архіву. На сьогодні на сайті проєкту представлено 1735 пісень зі 196 населених пунктів Полтавської та Харківської областей, а також короткий супровідний опис про кожну з добірок пісень з відповідними фотоматеріалами. Сайт зручний у користуванні, його функціонал дозволяє здійснювати пошук за жанром, назвою твору, ключовими словами, датою запису та ін. Перспективним видається залучення фольклорних матеріалів з інших областей України з метою популяризації унікальних зразків фольклору.

Популяризацію знань про народну творчість та етнографію України ставили за мету засновники ще одного цифрового проєкту – вебпорталу «Етнографія»¹²⁹. На сайті представлена значна кількість статей, унікальних архівних фото- та відеоматеріалів, що зрозуміло розповідають про українські звичаї та традиції, притаманні всій території України. Над наповненням сайту працює чимала кількість людей, зокрема етнологи, фольклористи, історики та ін. (переважно співробітники Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України). Це дозволяє охопити досить широку проблематику та належним чином сприяти дослідженню та популяризації української культурної спадщини.

З метою переосмислення, актуалізації та розвитку потенціалу матеріальної і нематеріальної культурної спадщини України реалізується цифровий проєкт «ReHERIT: спільна відповідальність за спільну спадщину»¹³⁰. Проєкт отримував підтримку Європейського Союзу протягом 2018-2021 рр. Для визначення того, як місцеві жителі сприймають культурну спадщину, було проведено низку соціологічних опитувань у різних містах України. Проєкт «ReHERIT» також проводив конкурс міні-грантів для реалізації невеличких

---

¹²⁹ Етнографія – сайт про народну творчість і етнографію України. URL: <https://ethnography.org.ua/> (дата звернення: 15.03.2024).

¹³⁰ Портал культурної спадщини ReHERIT створено для поширення добрих практик у роботі з культурною спадщиною. URL: <https://reherit.org.ua/pro-proekt/> (дата звернення: 15.03.2024).

проектів, присвячених спадщині, у 10 містах України. На сайті «ReHERIT» розміщено посилання на публікації, що будуть корисними для глибшого знайомства з досліджуваною тематикою, зокрема і нематеріальною спадщиною.

Прикладом цифрового проекту, що репрезентує один із елементів нематеріальної культурної спадщини України є «Бортництво Полісся: архаїчна традиція в сучасному вимірі». Проект було підтримано Українським культурним фондом. Його основним завданням стало створення інноваційного культурного крос-секторального цифрового ресурсу. У рамках проекту створено «Віртуальний музей бортництва» з інтерактивною експозицією¹³¹, що презентують традицію бортництва Київської, Житомирської та Рівненської областей. Віртуальний музей доповнює альбом і презентаційні матеріали (інтерактивний календар, листівки, онлайн-уроки, кросворди, QR-картки з інформацією про бортництво, посилання на відео та ін.). Загалом вебпроект є гарним прикладом популяризації одного з елементів нематеріальної культурної спадщини України. На наше переконання, в сучасних українських реаліях, таких проектів, спрямованих на дослідження та популяризацію нематеріальної культурної спадщини, має бути значно більше, аби мати можливість зафіксувати унікальні прояви цієї спадщини та передати знання про них майбутнім поколінням.

Таким чином, популяризація нематеріальної культурної спадщини України є надзвичайно важливим, але водночас складним завданням. Помітну роль тут відіграють науково-методичні та культурні центри народної творчості, які своєю діяльністю сприяють проведенню різноманітних культурних заходів, конференцій, семінарів, опікуються фестивалями, конкурсами та іншими традиційними формами популяризації спадщини. Разом із тим сьогодні існує чимала кількість цифрових проектів, зокрема, спрямованих на популяризацію нематеріальної культурної спадщини України. Крім уже згаданих в роботі проектів («Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини»),

---

¹³¹Проект «Бортництво Полісся: архаїчна традиція в сучасному вимірі». URL: <https://bortypolisyya.org.ua/index.php/pro-nas> (дата звернення: 21.03.2024).

«Автентична Україна», «Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини», «Етнографія», «ReHERIT: спільна відповідальність за спільну спадщину» та «Бортництво Полісся: архаїчна традиція в сучасному вимірі»), слід також згадати про інші успішні проєкти, наприклад: «Ukrainer»¹³², «KOZAMEDIA»¹³³, «Етніка: українські народні художні промисли»¹³⁴, «Музейний простір»¹³⁵, «Гастроспадщина України: традиція гостинності та культура приготування»¹³⁶ та ін. Суспільна та наукова цінність таких вебпроєктів є високою, незважаючи на певні їх недоліки. Наприклад, деякі вебсайти, засновники яких ставили собі за мету популяризацію нематеріальну культурну спадщину України, не оновлюються протягом тривалого часу, містять фрагментарну інформацію про спадщину тощо. В умовах російсько-української війни попит на різноманітні цифрові проєкти в галузі спадщини зростає, а тому профільним державним інституціям варто приділяти цьому питанню посилену увагу. Крім того, слід враховувати, що сьогодні використання традиційних форм популяризації нематеріальної культурної спадщини є ускладненим, тому варто звернути увагу на сучасні цифрові інструменти, які довели свою ефективність для охорони різноманітної культурної спадщини.

---

¹³² Проєкт «Ukrainer». Ремесла. URL: <https://www.ukrainer.net/thread/remesla/page/3/> (дата звернення: 30.03.2024).

¹³³ KOZAMEDIA https://www.youtube.com/@kozamedia_ua/videos (дата звернення: 30.03.2024).

¹³⁴ Етніка: українські народні художні промисли». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3766294-prezentacia-miznarodnoi-promokampanii-etnika-ukrainski-narodni-hudozni-promisli.html (дата звернення: 30.03.2024).

¹³⁵ Музейний простір України. URL: <http://prostir.museum.ua/info/about> (дата звернення: 29.03.2024).

¹³⁶ Про проєкт «Гастроспадщина України: традиція гостинності та культура приготування». URL: <https://gastroheritage.com.ua/ua/site/introdaction#project> (дата звернення: 01.04.2024).

ВИСНОВКИ

Отже, слід відзначити, що нематеріальна культурна спадщина України є унікальною частиною спільної світової культурної спадщини, важливим засобом національної консолідації та патріотичного виховання, результатом діяльності людей, що колись мешкали та продовжують проживати на території сучасної України, а також є важливим підґрунтям для розвитку національної культури, виразом національної ідентичності, важливою складовою міжнародного іміджу України. Історичну, суспільну, культурну та іншу цінність, значення та роль нематеріальної культурної спадщини України важко переоцінити. Водночас цілком очевидними є проблеми збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі.

Протягом тривалого часу існувала необхідність правової регламентації галузі охорони нематеріальної культурної спадщини, зокрема бракувало дієвих механізмів збереження та популяризації такої спадщини. Нематеріальній культурній спадщині часто відводили другорядну роль у порівнянні з матеріальною та природною спадщиною. Важливі зміни щодо цього відбулися лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли з'явилася та отримала широкого поширення концепція «нематеріальна культурна спадщина», розвиток якої триває до сьогодні. Поворотним моментом у розумінні та ставленні до нематеріальної культурної спадщини стали 1970-1980-ті рр. Саме в цей час були окреслені загальні принципи її дослідження, збереження та популяризації. Частково цьому посприяли напрацювання в галузі охорони матеріальної та природної спадщини, а також усвідомлення, що нематеріальна культурна спадщина є доволі вразливою. Через вплив різноманітних чинників, зокрема глобалізації, модернізації, війн та ін., вона може остаточно зникнути разом з безцінними знаннями та вміннями носіїв цієї спадщини. Особливе значення мала Всесвітня конференція щодо політики у галузі культури, що проходила в Мехіко в 1982 р., де вперше було офіційно вжито термін

«нематеріальна культурна спадщина». До цього часу цей термін використовувався спорадично. Певні заходи охорони нематеріальної культурної спадщини були визначені в 1989 р., коли в Парижі було схвалено «Рекомендацію ООН про збереження традиційної культури та фольклору». Водночас, слід враховувати, що існуючі на той час нормативно-правові документи з охорони нематеріальної культурної спадщини мали рекомендаційний характер, виконання їх положень не було обов'язковим навіть для тих країн, які ратифікували ці документи.

Без перебільшення, надважливим результатом теоретичного осмислення концепції нематеріальної культурної спадщини стало прийняття ЮНЕСКО в 2003 р. Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. Передусім Конвенція визначила рамкові засади охорони цієї спадщини. Втім, вона має низку вад, повною мірою це стосується пропонованої системи охорони нематеріальної культурної спадщини. Крім того, існуючі критерії визначення нематеріальної культурної спадщини, зазначені в Конвенції, є доволі розпливчастими, зокрема не зрозуміло, як саме можна визначити рівень майстерності або унікальність того чи іншого елемента (об'єкта, практики). Важливими складниками охорони нематеріальної культурної спадщини, визначені Конвенцією, є виявлення, облік та моніторинг елементів цієї спадщини. На практиці це завдання реалізовано шляхом введення міжнародного, національного та регіональних переліків / списків нематеріальної культурної спадщини. Так, до міжнародних списків від України номіновано лише п'ять елементів. Натомість, до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України входить 80 елементів (об'єктів, практик). Звичайно, переліки / списки є вибілковими, особливо враховуючи багатство та різноманіття нематеріальної культурної спадщини України. Водночас ця обставина не применшує важливості внесення до переліків / списків нових елементів нематеріальної культурної спадщини з метою їх подальшого збереження та популяризації. Більше того, це сприяє культурній дипломатії та захисту української культури загалом. Це особливо

важливо в умовах російсько-української війни, коли нематеріальна культурна спадщина України перетворилася на один з інструментів боротьби проти російської пропаганди, на своєрідну зброю на т.зв. «культурному фронті».

Серед системних проблем охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні, насамперед, слід назвати тенденцію до зволікання з імплементацією міжнародних нормативно-правових актів, які визначають основні принципи охорони нематеріальної культурної спадщини. Наприклад, Україна ратифікувала Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини лише в 2008 р. Слід відзначити, що тривалий час в Україні більше уваги приділяли матеріальній спадщині, а тому нематеріальна культурна спадщина мала доводити своє значення як повноцінний складник культурної спадщини загалом. Крім того, очевидними є проблеми невиконання окреслених в міжнародних документах принципів збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини, а також проблеми її обліку, моніторингу, дослідження, цифровізації тощо. До прикладу, Національний перелік, на вимогу положення Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, має регулярно оновлюватися. Натомість, внесення нових елементів до переліку скоріше свідчить про спорадичність цього процесу. Так, елементи вносилися до переліку лише в 2012 р., 2015 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р., 2020 р., 2022 р. і 2023 р.

Від початку повномасштабного російського військового вторгнення в Україну спостерігається зростання інтересу до нематеріальної культурної спадщини України. Протягом липня 2022 р. – грудня 2023 р. до Національного переліку було номіновано 54 елементи, що свідчить про певний поспіх. Показово, що про деякі елементи нематеріальної культурної спадщини немає належної інформації, фото-та відеоматеріалів, що, звичайно, не сприяє обізнаності широкого загалу людей з українською культурою. Загалом, існує чимало проблем, пов'язаних із популяризацією нематеріальної культурної спадщини України як всередині країни, так і за кордоном. Наприклад, сьогодні існує чимало цифрових проєктів, спрямованих на

медіатизацію нематеріальної культурної спадщини («Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини», «Автентична Україна» тощо). Водночас вони містять чимало застарілої інформації, не оновлюються регулярно, і майже не використовують сучасні цифрові інструменти (наприклад, імерсивні технології) тощо. Показовим прикладом слугує «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини», на вебсайті якого можна знайти інформацію лише про 15 елементів нематеріальної культурної спадщини з 80, включених до Національного переліку. Популяризувати нематеріальну культурну спадщину України можна шляхом розвитку туризму (проведення фестивалів, майстер-класів тощо), але під час війни реалізація туристичних проєктів, орієнтованих на нематеріальну культурну спадщину, постає нетривіальним завданням.

Слід відзначити, що державна система охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні продовжує формуватися. Чимало положень галузевих нормативно-правовими актів не працює на практиці як слід. Немає відповідного закону щодо охорони нематеріальної культурної спадщини, який би чітко визначав механізми державної охорони цієї спадщини, а також відповідальність за її пошкодження або знищення. Крім того, відсутня багаторічна стратегія розвитку галузі нематеріальної культурної спадщини України.

На нашу думку, ефективним механізмом охорони нематеріальної культурної спадщини може бути наступна трикомпонентна схема взаємопов'язаних інститутів: «Міжнародні інституції – Держава – Громади». Держава має забезпечувати підтримку громадам, які мають визначати, яка саме нематеріальна культурна спадщина є важливою та пріоритетною. Своєю чергою міжнародні інституції мають розробляти загальні принципи охорони нематеріальної культурної спадщини та здійснювати моніторинг виконання міжнародних положень щодо охорони цієї спадщини на національних та локальних рівнях.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна програма охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 рр.: постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 р. № 1732. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1732-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2024).
2. Звіт про виконання конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини у 2022 році. МКПІІ. URL: <https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/zvit-konventsii-2003-1.pdf> (дата звернення: 12.01.2024).
3. Інтерв'ю з Бугайченко О.Г. від 28.12.2023. Інтерв'юєр: Є.С. Рачков. Збереження нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни. City Face. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Iy2gnJ5tus8&t=20s> (дата звернення: 07.04.2023).
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11. 1972. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 07.10.2023).
5. Круглий стіл «Збереження та переосмислення культурної спадщини українських міст в умовах війни». Науковий проект «МІСТО І ВІЙНА». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eSSrqC6vums> (дата звернення: 03.03.2024).
6. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць від 31.05.1964. Відомості Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення: 01.10.2023).
7. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/nacziionalnyj-perelik-elementiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-28.07.23.pdf> (дата звернення: 19.03.2023).

8. Положення про Експертну раду з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури України: наказ Міністерства культури України від 22.05.2017 № 439. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-17#Text> (дата звернення: 07.10.2023).
9. Положення про Український культурний фонд. URL: https://ucf.in.ua/storage/docs/02112018_2021.08.2018.pdf (дата звернення: 07.10.2023).
10. Про заснування премії імені В. М. Гнатюка за збереження та охорону нематеріальної культурної спадщини: постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2005. № 841 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2005-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
11. Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України: наказ Міністерства культури України від 11.12.2017 р. № 1319. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18> (дата звернення: 20.03.2023).
12. Про затвердження примірного зразка форми облікової картки об'єкта (елемента) нематеріальної культурної спадщини України та визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України: наказ Міністерства культури України від 14.12.2012 р. № 1521 (у редакції наказу Мінкультури № 951 від 07.11.2014 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1521-11> (дата звернення: 20.03.2023).
13. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778–VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24.
14. Про мету й завдання наукового проєкту CityFace // CityFace. URL: <https://cityface.org.ua/project.html> (дата звернення: 02.03.2024).
15. Про народні художні промисли: Закон України від 21.06.2001 № 2547-III Відомості Верховної Ради України. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
16. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 19.03.2023).
17. Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: Закон України від 06.03.2008 № 132-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 16.
18. Про ратифікацію Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження: Закон України від 20.01.2010 № 1811-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 9.
19. Проект «Автентична Україна». URL: <https://authenticukraine.com.ua> (дата звернення: 07.04.2023).
20. Проект «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини» URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 07.04.2023)
21. Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору. Україна споконвічна. URL: <https://etnoua.info/novyny/rekomendacija-oon-pro-zberezhennja-folkloru/> (дата звернення 12.10.2023).
22. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/> (дата звернення: 29.03.2024).
23. Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (дата звернення: 05.12.2023).
24. Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage. Paris, France. United Nations. UNESCO. 2003. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images//0013/001325/132540e.pdf> (дата звернення: 12.01.2024).
25. Final report. International Round Table on «Intangible Cultural Heritage - Working Definitions». 14 - 17 March, Turin, Italy. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00077-EN.pdf> (дата звернення 12.10.2023).

26. Glossary on intangible cultural heritage - August 2002. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/00265.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
  27. Mexico Declaration on Cultural Policies. UNESCO. 1982. URL: https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf (дата звернення: 12.01.2024).
-
1. Аксьонова Н. В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан і перспективи // Географія та туризм. 2019 Вип. 48. С. 62-73.
  2. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. Київ. 2013. 608 с.
  3. Акчуріна-Муфтієва Н. Традиційна символіка кримськотатарської народної орнаментики та її використання в сучасному етнодизайні. Молодь і ринок. 2010. № 11. 159 с.
  4. Андрес Г. О. Охорона нематеріальної культурної спадщини як актуальний напрям культурної політики України // Праці Центру пам'яткознавства. 2012. Вип. 22. С. 5-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Рсп_2012_22_3 (дата звернення: 01.04.2024).
  5. Арабаджи О. С. Караїмська кухня як елемент нематеріальної культурної спадщини. Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. «Імплементація конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи». Київ, 10-11 грудня 2015 р. С. 7-8.
  6. Банах В. М. Нова музеологія та актуалізація нематеріальної культурної спадщини. Тези III-ї міжнар. наук.-практ. конф. «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теорет. та прикладні аспекти». Львів. 2016. С. 3-6.
  7. Барановська Н. М. Національна історико-культурна спадщина в системі історичної пам'яті та викликів сучасної глобалізації. Historical and Cultural Studies. 2016. Vol. 3, № 1. Р. 7-12.

8. Бебешко Л. Вишивальні традиції України: «білі» та «писані» сорочки. 2021. 160 с.
9. Бережна Ю. М. Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО: поняття, тенденції, український вимір // Географія та туризм. 2012. Вип. 23. С. 93-100.
10. Білушак Т. М., Добровольська С. І. Європейські та національні аспекти охорони, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини: цифрові колекції у вебінформаційному середовищі // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2023. № 1. С. 41-52.
11. Борисенко В. Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву) // Укр. геогр. журн. 2022. № 2. С. 73-81. URL: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2022_2_073.pdf (дата звернення: 12.03.2023).
12. Босик З. О. Нематеріальна культурна спадщина України та її збереження на сучасному етапі. Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування: матеріали Всеукраїнської наук. практ. конф. (Київ, 26-27 листопада). 2009 р. С.108-112.
13. Босик З. О. Традиційна культура ХХІ століття у контексті життєздатності нематеріальної культурної спадщини України (на прикладі фольклору) // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2015. № 1. С. 29-33. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vdakkkm_2015_1_9 (дата звернення: 12.03.2023).
14. Босик З. О. Нематеріальна культурна спадщина України в контексті суспільного розвитку та культурної політики держави // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2015. № 2. С. 35-39.

15. Босик З. О., Снігирьова Л. М. Нематеріальна культурна спадщина: виявлення, ідентифікація, документування, звітність: науково-методичні рекомендації. Міністерство культури України, Український центр культурних досліджень. Київ. 2015. 52 с.
16. Василенко В. О. Збереження нематеріальної культурної спадщини як один з важливих напрямків діяльності країн СНД в ЮНЕСКО // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2009. Вип. 94-95. С. 84-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2008_94-95_23 (дата звернення: 12.03.2023).
17. Вербицький Л. Вироби гончарські з Косова. «Взори промислу домашнього селян на Русі». Львів. 1882.
18. Герус Л. М. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід // Народознавчі зошити. 2020. № 1 (151). С. 3-14.
19. Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал № 2. Київ. 2020. С. 10-16. URL: <file:///D:/Завантаження/220337-Текст%20статті-498659-1-10-20201222.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
20. Дем'ян В. В. Нематеріальна культурна спадщина як поле міждисциплінарної взаємодії. Міжнародний огляд // Культурологічна думка. 2018. № 14. С. 161-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2018_14_20 (дата звернення: 21.10.2023).
21. Дем'ян В. В. Понятійний апарат нематеріальної культурної спадщини в сучасному науковому дискурсі // Мистецтвознавство України. 2020. № 20. С. 14-19.
22. Дичковський С. І. Туристична діяльність скансенів в системі актуалізації ресурсів нематеріальної культурної спадщини // Культура і сучасність. 2020. № 1. С. 17-26.

- 23.Добровольська В. В. Державна політика в галузі культури України: стан та розвиток системи управління документацією. Київ. 2017. 233 с. URL: <http://surl.li/pywih> (дата звернення: 27.02.2024).
- 24.Добровольська В. В. Електронна бібліотека «Україніка» – унікальний інтегрований ресурс цифрової документальної спадщини // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 1. С. 79-87.
- 25.Дудар І. П. Історія кролевецького рушникового ткацтва XIX-XX ст. Кролевець. 2008. 74 с., іл.
- 26.Дугчак О. І. Нематеріальні культурна спадщина ЮНЕСКО в Україні: перспективи використання в індустрії туризму // Карпатський край. 2017. № 1. С. 165-170.
- 27.Збереження нематеріальної культурної спадщини музеями України в добу глобалізації. Шості культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва: мат. всеукр. н.-п. конф. «Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євро інтеграційних процесів». Київ, 3-5 черв. 2009 р. С. 158-160.
- 28.Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Харків. 2007. 181 с.
- 29.Козловська М. В. Свято як елемент нематеріальної культурної спадщини // Культурологія. 2021. № 2. С. 74-79.
- 30.Короткий Т., Савченко Я. Нематеріальна культурна спадщина під прицілом: чи є культурний геноцид злочином? // Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/nematerialna-kulturna-spadshchina-pid-pricilom--chi-e-kulturniy-genocid-zlochinom.html> (дата звернення: 27.12.2023).
- 31.Костюк В. В. Культурна політика у сфері збереження нематеріальної спадщини: сучасний стан та перспективи // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2019. Вип. 33. URL: <file:///D:/Завантаження/293-Текст%20статті-1017-1-10-20200503.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).

32. Костюк В. В. Нематеріальна культурна спадщина України: проблема збереження // *Культура і сучасність*. 2018. № 2. С. 232-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2018_2_41 (дата звернення: 01.04.2024).
33. Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дисс. ... докт. філос. Київ, 2021. 269 с.
34. Кудерська І. О. Напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні // *Європейські перспективи: міжнар. наук.-практ. журнал*. 2021. № 2. С. 48-55.
35. Кудерська І. О. Нематеріальна культурна спадщина історико-правовий огляд. Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 12-13 лют. 2016 р.). Херсон. 2016. С. 60-67.
36. Кудерська І. О., Кудерська Н. І. Адміністративно-правова охорона матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в Україні. Державно-правове регулювання суспільних відносин в умовах глобалізаційних викликів: вітчизняні та міжнародні реалії. Київський університет права НАН України. Київ. 2019. С. 168-200.
37. Кудерська Н. І., Кудерська І. О. Нематеріальна культурна спадщина України, її об'єкти (прояви) // *Європейські перспективи: міжнар. наук.-практ. журнал*. 2015. Вип. 7. С. 59-67
38. Кудерська Н.І., Кудерська І.О. Охорона нематеріальної культурної спадщини в Україні // *Наше право*. 2016. № 1. С.27-35.
39. *Культурна спадщина та національна безпека: аналіт. доп.* Київ. 2023. 58 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-09/ad_kult_spad_nac_bezp_06092023.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
40. Курило Т. В. Становлення та розвиток законодавства про охорону культурної спадщини України в сучасний період // *Право України*. 2001. № 3. С. 108-110.

- 41.Лащук Ю. Косівська кераміка. Мистецтво. 1966. 100 с. URL: <https://knigozbirnia.opishne-museum.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/Lashchuk-Iurij.-Kosivska-keramika.pdf> (дата звернення: 27.02.2024).
- 42.Литовченко В. В. Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні: внутрішні і зовнішні аспекти // Міжнародний науковий вісник. Ужгород-Будапешт. 2014. Вип. 8 (27). С. 361-368.
- 43.Мельничук О. І. Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві // Пам'ятки України: історія та культура. 2003. № 3. С. 12-17.
- 44.Мельничук О. І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві: дис... канд. юрид. Наук. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. 2006. 221 с.
- 45.Мельничук О.І. Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ. 2008. 285 с.
- 46.Надольська В. В. Театралізація у музейній діяльності // Волинський музейний вісник. 2021. Вип. 11. С. 25-30.
- 47.Надольська В. В., Гаврилюк С. В. Музеї і нематеріальна культурна спадщина // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 63. 2023. С. 16-24. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/63_2023/part_2/3.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
- 48.Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації. III Міжнародна науково-практична конференція-фестиваль. Київ. 2019. 279 с.
- 49.Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації». Тези доповідей V Міжнародної наук.-практ.конф.-фестиваль. Київ. 19-22 травня 2022 р. 298 с. URL: <https://fgritb.knukim.edu.ua/home/konferencii.html> (дата звернення: 22.03.2024).

- 50.Парагайло В. О. Проблеми класифікації культурних цінностей у сучасній правовій доктрині // Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 7. С. 115-120.
- 51.Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. Київ, 2007. 208 с.
- 52.Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: зб. наук.-експерт. мат. 2016. 92 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/kult_dyp-cd7f1.pdf (дата звернення: 21.10.2023).
- 53.Рачков Є. С. Знищення, збереження та переосмислення міської культурної спадщини України під час російсько-української війни // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2022. Вип. 62. С. 12-48.
- 54.Рачков. Є. С. Технології баз даних у збереженні та дослідженні міської культурної спадщини // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2020. Вип. 57. С. 28-57.
- 55.Стеф'юк Р. Г., Бзунько С. В. Дерев'яне різьблення Гуцульщини: осередки збереження та розвитку традицій. 2020. С. 117-120.
- 56.Стеф'юк Р. Г., Бзунько С. В., Вах І. Історія розвитку та сучасний стан гуцульського сакрального дереворізьблення // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2021. №9. С.459-463.
- 57.Таранушенко С. Квіти і птахи в дизайні українських килимів. 2004. 408 с.
- 58.Терес Н. В. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід // Етнічна історія народів Європи. 2011. Вип. 36. С. 58-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2011_36_12 (дата звернення: 12.03.2023).
- 59.Турчан В. О. Нематеріальна культурна спадщина України: проблеми обліку та збереження. Матеріали 40-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавчі студії у вимірах сучасності, ретроспективі і перспективі», присвяченої 300-річчю з дня народження

- Григорія Савича Сковороди (1722–1794). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С.67-69.
60. Холтобіна О. Цифрові технології збереження зразків традиційної культури під час війни. Матеріали вуз. наук.-теорет. інтерн.-конф., 9 – 10 червня 2022 р. Харків: ХНПУ. 2022.
61. Чжоу А. Культурна спадщина: збереження і популяризація засобами ІКТ. Матеріали вуз. наук.-теорет. інтерн.-конф., 9 – 10 червня 2022 р. Харків ХНПУ. 2022.
62. Чорна Н. М. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Вип. 59. 2021. С.29-33. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/59_2021/7.pdf (дата звернення: 03.03.2024).
63. Alivizatou M. Museums and Intangible Heritage // Papers from the Institute of Archaeology 17. 2006. P. 47-57. URL: https://www.researchgate.net/publication/276192761_Museums_and_Intangibl_Heritage_The_Dynamics_of_an_'Unconventional'_Relationship (дата звернення: 01.04.2024).
64. Ayşe Selin Dülger, Beyza Hatırnaz. Intangible Cultural Heritage Museum in The Heart Of Turkey // Journal of Multidisciplinary Academic Tourism. 2018. 3 (1). P. 51-65.
65. Blake J. Engaging «Communities, Groups and Individuals» in the International Mechanisms of the 2003 Intangible Heritage Convention // International Journal of Cultural Property. 2019. Vol. 26. P. 113-137.
66. Boswell R. Challenges to sustaining intangible cultural heritage // Heritage, Society. 2011. P. 119-124. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/hso.2011.4.1.119> (дата звернення: 02.02.2024).
67. Deacon H., Dondolo L., Mrubata M., Prosalendis S. The Subtle Power of Intangible Heritage. Legal and Financial Instruments for Safeguarding

- Intangible Heritage. Human Sciences Research Council, HSRC Publishers, 2004. P. 7-10.
- 68.Esfehani M. H., Walters T. Planning for Intangible Cultural Heritage in Tourism: Challenges and Implications // Journal of Hospitality & Tourism Research. 2008. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1096348019840789> (дата звернення: 28.11.2023).
- 69.Forrest C. International Law and the Protection of Cultural Heritage. Routledge. 2010. 480 p.
- 70.Harrison S. The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in England: A Comparative Exploration. A thesis submitted in fulfilment of the requirements of Nottingham Trent University for the degree of Doctor of Philosophy. March 2019. URL: <http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/36760/1/Suzy%20Harrison%20-%202019.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
- 71.Johler R. Europe, Identity and the Production of Cultural Heritage//Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. 2002. № 2 (11). P. 9-22.
- 72.Kearney A. Intangible cultural heritage. Global awareness and local interest. 2008. P. 209-225. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=5T99AgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA209&dq=intangible+cultural+heritages&ots=7UdPkx0YM8&sig=DIuXkaFYAah2_MIavs1juomZ0m8&redir_esc=y#v=onepage&q=intangible%20cultural%20heritages&f=false (дата звернення: 01.04.2024).
- 73.Yoshida K. The Museum and the Intangible Cultural Heritage. Vol. 56. № 1-2, 2004.
- 74.Lixinski L. Intangible cultural heritage in international law (1st ed.). Oxford University Press. 2013. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=QainC1LgV9YC&oi=fnd&pg=PP1&dq=intangible+cultural+heritages&ots=jcj__evImh&sig=BuEcVVEZo

- hjDuWi8Lr3GK5KLl3k&redir_esc=y#v=onepage&q=intangible%20cultural%20heritages&f=false (дата звернення: 08.01.2024).
75. Marilena A. Museums and Intangible Heritage // Papers from the Institute of Archaeology 17., 2006. P. 54. URL: https://www.researchgate.net/publication/276192761_Museums_and_Intangible_Heritage_The_Dynamics_of_an_'Unconventional'_Relationship (дата звернення: 01.04.2024).
76. Ranjan A. Chaturvedi P. Digitally Sustaining: The Rural Intangible Cultural Heritage. Embracing Business Sustainability Through Innovation and Creativity in the Service Sector. 2023. P. 14-30.
77. Smith L., Akagawa N. (2009). Safeguarding Intangible Heritage. Practices and Politics. Routledge. 2019.
78. Speaking of Culture from Below: Interview with Dr. Marc Jacobs. Contributed by B.B.P. Hosmillo. 2017. URL: <https://www.ichcap.org/speaking-of-culture-from-below-in-terview-with-dr-marc-jacobs/> (дата звернення: 21.10.2023).
79. Study of measures for preserving folklore and traditional popular culture. UNESCO. Paris. 1982. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048021?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-eb2cec71-9901-44b2-bd3d-dd6483f08bc3> (дата звернення: 21.10.2023).

ДОДАТКИ

Елементи (об'єкти, практики), включені до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України¹³⁷

Фото 1. Традиція Косівської мальованої кераміки.

Фото 2. Петрівський розпис - українське декоративно-орнаментальне малярство ХІХ - ХХІ ст.

Фото 3. Орнек - кримськотатарський орнамент та знання про нього.

¹³⁷ В роботі представлені елементи нематеріальної культурної спадщини України, включені до Національного переліку, за період 2012 - 2023 рр.

Фото 4. Культура приготування українського борщу.

Фото 5. Козацькі пісні Дніпропетровщини.

Фото 6. Знання і практики приготування сахновщинського короваю.

Фото 7. Традиція приготування обрядової страви «крупки» с. Мостове Андрушівської громади Житомирської області.

Фото 8. Мистецтво виготовлення яворівської дерев'яної забавки.

Фото 9. Традиція лозоплетіння в с. Іза Хустського району.

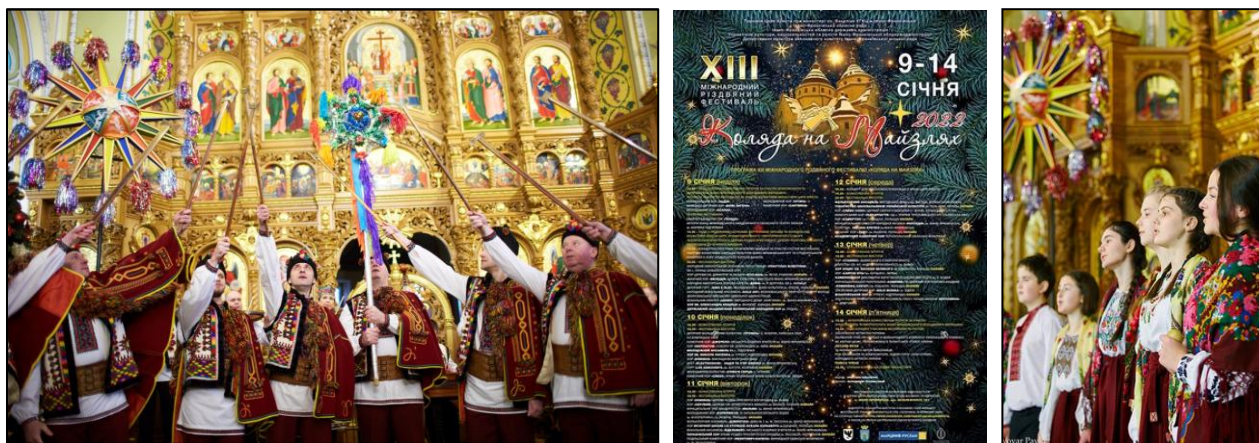

Фото 10. Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях».

Фото 11. Культура приготування та споживання плацинди
у селах долини річки Фрумушика.

Фото 12. Обряд «засівання з конем у селі Вістря Чортківського району
Тернопільської області».

Фото 13. Традиція соломоплетіння у Турійській громаді Волинської області.

Фото 14. Українська писанка: традиція і мистецтво.

Фото 15. Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом).

Досвід караїмів Мелітополя.

Фото 16. Гуцульська бриндзя.

Фото 17. Практика та культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» - традиційних страв кримських татар.

Фото 18. Сливовий леквар - традиція приготування та культура споживання на Закарпатті.

Фото 19. Традиційний обрядовий хліб Вінниччини.

Фото 20. Кобзарство.

Фото 21. Бортництво Київської області.

Фото 22. Звичай і технологія приготування святкової та поминальної каші в м. Авдіївка Донецької області.

Фото 23. Метод будівництва «суха кладка».

Фото 24. Міліна - знання, навички та звичаї.

Фото 25. Традиційне харківське коцарство.

Фото 26. Технологія створення клембівської сорочки «з квіткою».

Фото 27. Технологія виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині.

Фото 28. Художнє дереворізьблення Чернігівщини.

Фото 29. Традиція обряду «Водіння Куста» у с. Сваричевичі Дубровицького району Рівненської області.

Фото 30. Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища
Решетилівка Решетилівського району Полтавської області.

Фото 31. Пісенна традиція с. Лука Києво-Святошинського р-ну Київської обл.

Фото 32. Кролевецьке переборне ткацтво.

Фото 33. Опішнянська кераміка.

Фото 34. Традиції рослинного килимарства селища Решетилівка
Решетилівського району Полтавської області.

Фото 35. Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки.

Фото 36. Традиція гуцульської писанки.

Фото 37. Бортництво.

Фото 38. Гуцульська коляда та плеси Верховинського району
Івано-Франківської області.

Фото 39. Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ.

Фото 40. Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки
«Валківський свищик».

Фото 41. Створення об'ємної сферичної різдвяної звізди села Мацьковичі.

Фото 42. Новорічна традиція буковинського маланкування.

Фото 43. Особливості виконання клезмерської музики Подільського (Кодимського) району Одеської області.

Фото 44. Музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини.

Фото 45. Випікання весільних утят у селі Річки.

Фото 46. Бuzинник - десертна страва з бuzини,
традиції приготування та споживання.

Фото 47. Різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди).

Фото 48. Знання, вміння та практики, що стосуються приготування та
споживання біляївської рибної юшки.

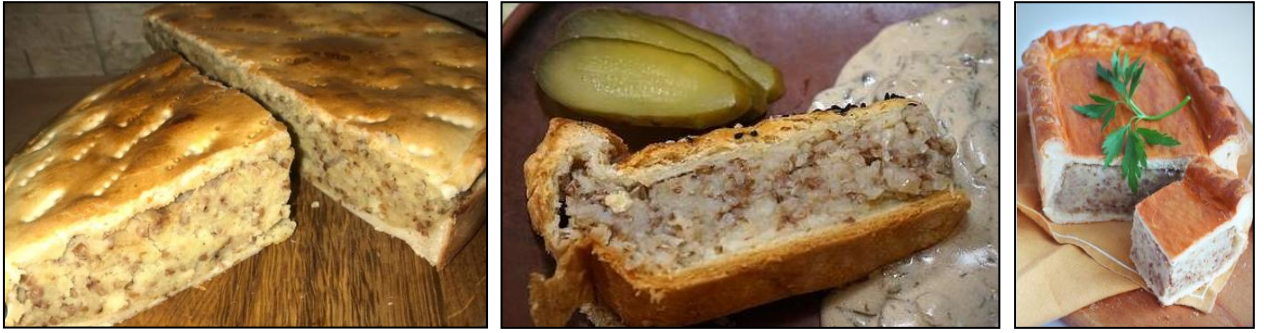

Фото 49. Традиція приготування яворівського пирога.

Фото 50. Великодне гуляння «Водити Володара» в селі Розкошівка
Теплицького району Вінницької області.

Фото 51. Обряд приготування страви «Зелеківська зливанка».

Фото 52. Гуцульська бондарка.

Фото 53. Мистецтво виготовлення глинянського візерункового текстилю.

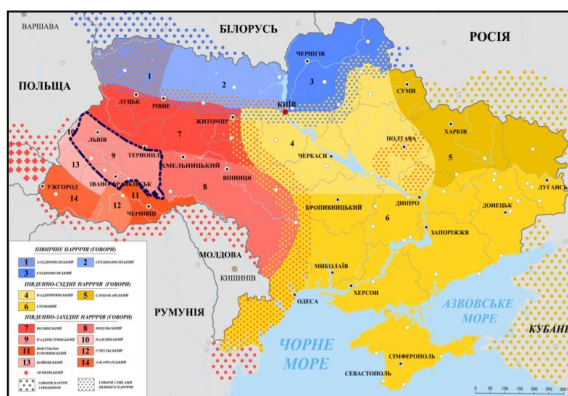

Фото 54. Надсянська говірка на теренах Мостищини.

Фото 55. Карпатське ліжникарство.

Фото 56. Олешнянське гончарство Чернігівщини.

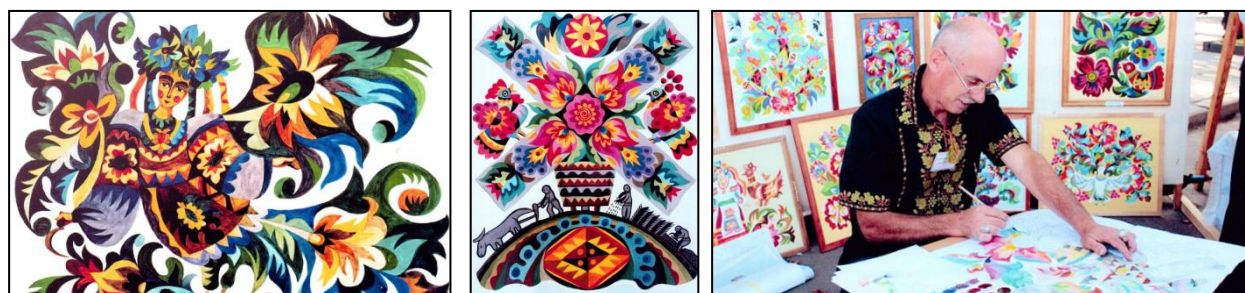

Фото 57. Традиція декоративного розпису села Самчики.

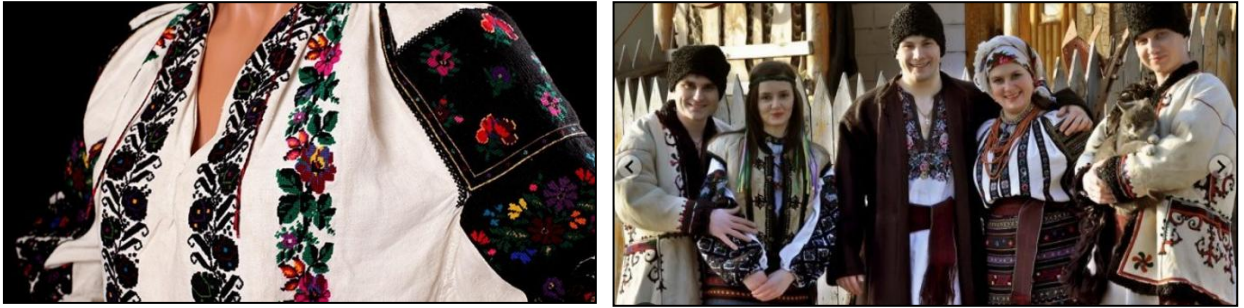

Фото 58. Борщівська народна вишивка.

Фото 59. Буковинська та бессарабська тайстра: традиції виготовлення та побутування.

Фото 60. Практика з охорони горюньської культури «Музеєм горюньської культури» в селі Нова Слобода Конотопського району Сумської області.

Фото 61. Поліська дудка-викрутка: традиції виготовлення та гри.

Фото 62. Традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне.

Фото 63. Обуховицьке ткацтво.

Фото 64. Традиції рогозоплетіння.

Фото 65. Приготування української традиційної страви «Голубці».

Фото 66. Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі.

Фото 67. Культура традиційного вівчарства Бессарабії та знання, пов'язані з ним.

Фото 68. Буковинське поминальне деревце з дарами.

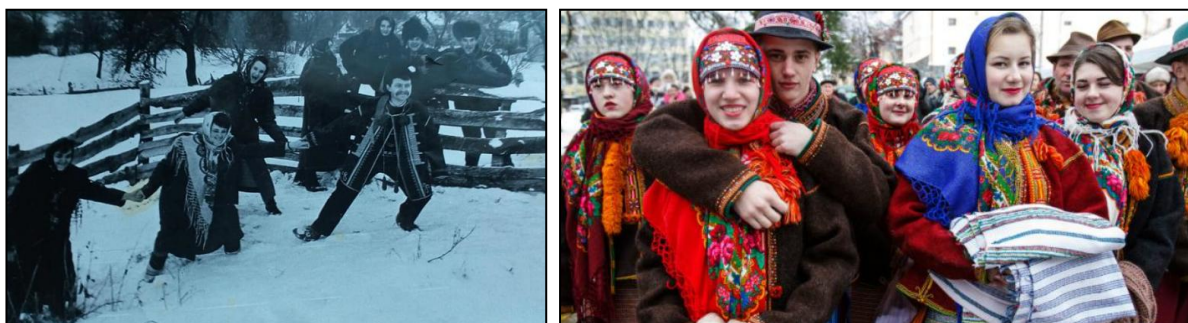

Фото 69. Традиція повіншування Василів у селі Липівка Рогатинської територіальної громади Івано-Франківської області.

Фото 70. Традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської області.

Фото 71. Традиційні жіночі прикраси із бісеру на Прикарпатті.

Фото 72. Традиція гуцульського художнього дереворізьблення.

Фото 73. Традиційний обряд Маланка с. Белелуя Івано-Франківської області.

Фото 74. Традиція і технологія вишивки жіночої сорочки на Гадяччині.

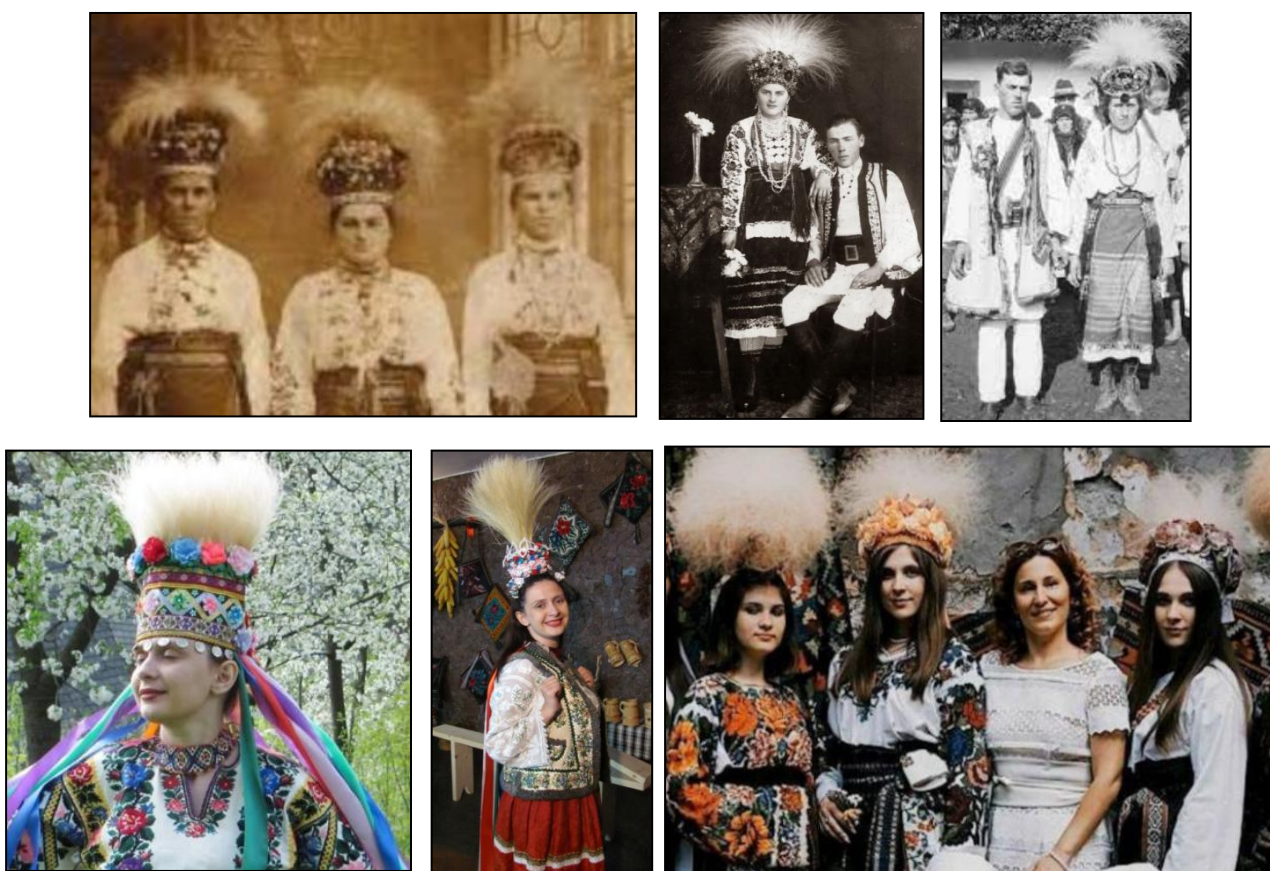

Фото 75. Буковинський урочистий вінок з ковилою.

Фото 76. Обряд приготування зливаної каші.

Фото 77. Технологія приготування обрядового напою «Варена» в селі Боромля.

Фото 78. Обряд «Гоніння гадюк».

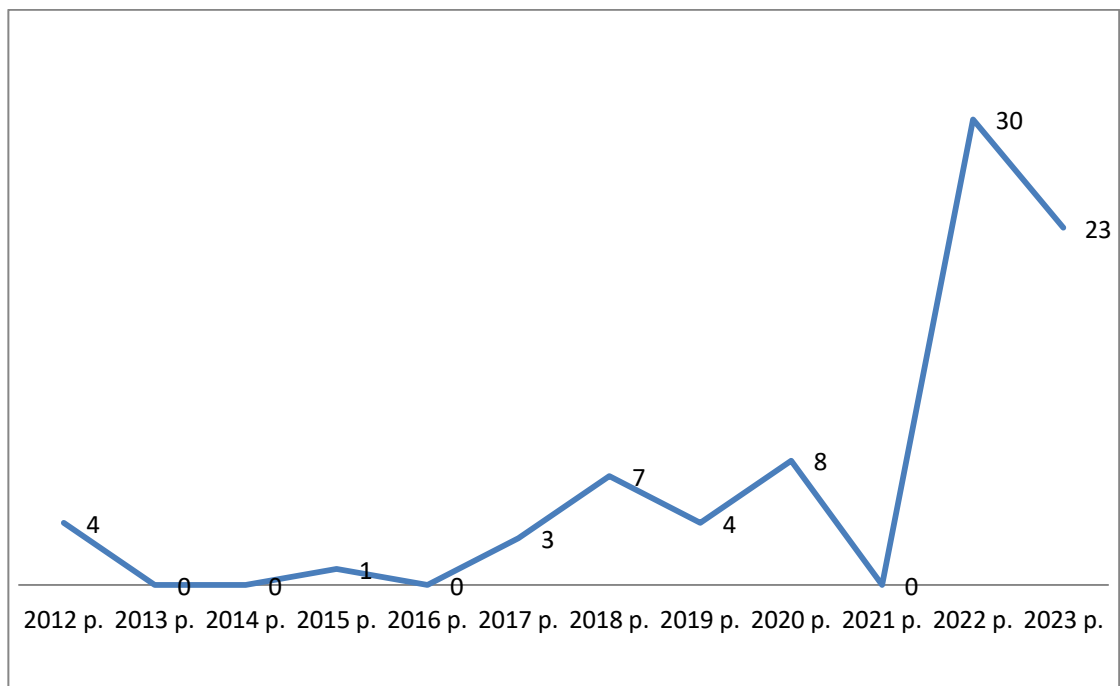

Фото 79. Практика з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва.

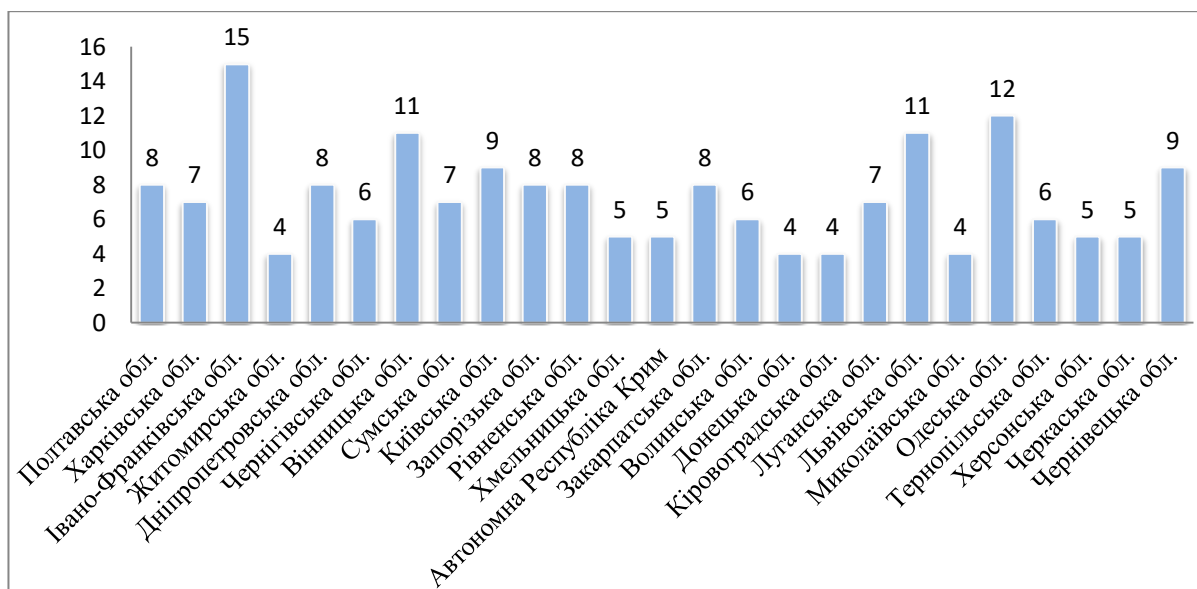
Фото 80. Обряд заплітання весільної коси в селищі Білокуракине.

Джерела: Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 27.09.2023); Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccs.org.ua> (дата звернення: 27.09.2023); Нематеріальна культурна спадщина. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua> (дата звернення: 27.09.2023).

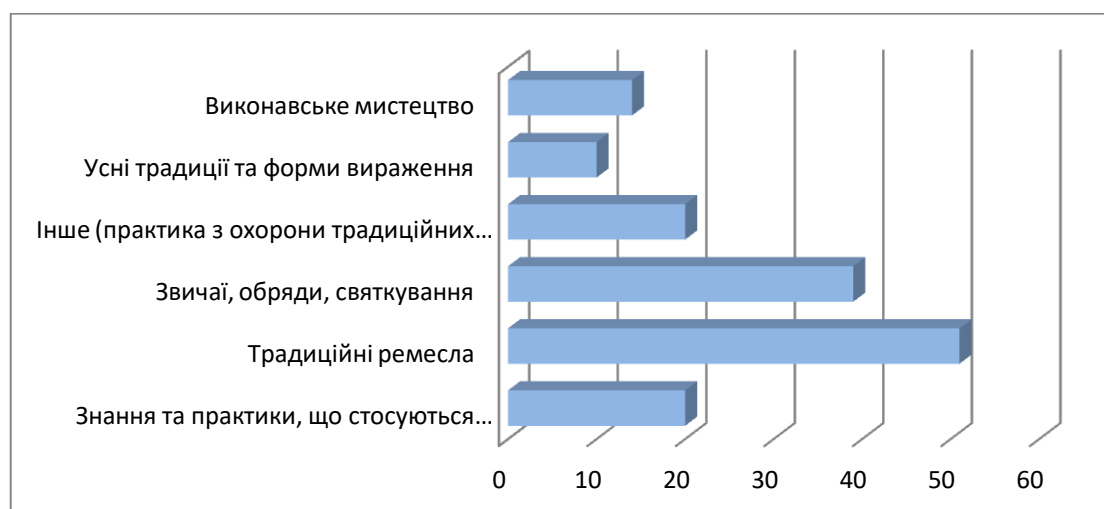
Рис.1. Динаміка внесення елементів нематеріальної культурної спадщини до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Джерело: Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <http://surl.li/nqrwv> (дата звернення: 03.01.2024).

Рис.2. Порівняння кількості елементів нематеріальної культурної спадщини України за областями¹³⁸.

Джерело: Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <http://surl.li/nqrwv> (дата звернення: 04.12.2023).

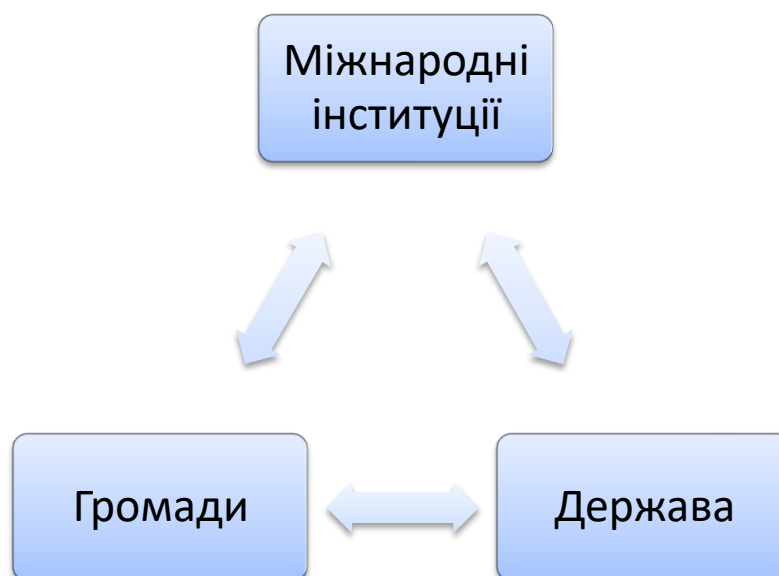

Рис. 3. Найбільш поширені галузі нематеріальної культурної спадщини, представлені в Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України¹³⁹.

Джерело: Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <http://surl.li/nqrwv> (дата звернення: 04.12.2023).

¹³⁸ Деякі елементи нематеріальної культурної спадщини України можуть відноситися відразу до кількох областей України.

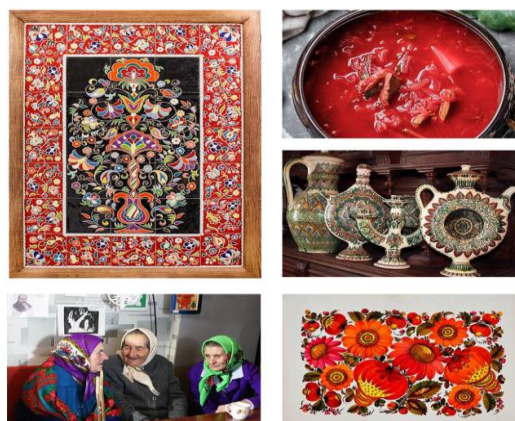
¹³⁹ Деякі елементи нематеріальної культурної спадщини України відносяться одразу до кількох галузей.

Рис. 4. Авторське бачення механізму охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Табл.1. Елементи нематеріальної культурної спадщини України, що включені до міжнародних списків ЮНЕСКО.

2022
List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding
Culture of Ukrainian borscht cooking
2021
Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity
Ornek, a Crimean Tatar ornament and knowledge about it
2019
Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity
Tradition of Kosiv painted ceramics
2016
List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding
Cossack's songs of Dnipropetrovsk Region
2013
Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity
Petrykivka decorative painting as a phenomenon of the Ukrainian ornamental folk art

Джерело: Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (дата звернення: 05.12.2023).

Табл. 2. Приклад регіонального інвентарю елементів нематеріальної культурної спадщини України (Одеська область).

Одеська область. Одеський обласний центр української культури				
№:	Назва елемента:	Географічне розташування:	Галузь НКС:	Короткий опис та фото елемента:
1.	Особливості виконання клезмерської музики Подільського району	м. Кодима; села Кодимського р-ну, також села Чечельницького та Піщанського районів Вінницької обл.	Виконавське мистецтво	<p>Клезмер - оркестрова музика, яку грають на весіллях. Назва походить від єврейського: клі-земер (музичний інструмент). Культура клезмерської музики динамічно розвивається, зберігаючи традиції виконання.</p>
2.	Ритуальний хліб Кодимщини	м. Кодима та прилежні села.	Традиції, обряди, кухня.	<p>Кодимські хліби були невеликими за розмірами, невисокі та темнуваті. Хліб готували в печі на капустяному листі. Види хлібів були різноманітними.</p>
3.	Метод будівництва «Суха кладка»	села Загнітків, Олексіївка, Шершенці, що на Кодимщині.	Традиційні ремесла, знання та практики, що стосуються природи та Всесвіту.	<p>Методі будівництва «суха кладка» полягає у наступному: камінь кладуть на камінь, не застосовуючи жодного іншого матеріалу, крім – іноді – суміші піску з вапном, води та глини. Утворені кам'яні споруди забезпечують систему укріплення ґрунтів, яка застосовується у багатьох населених пунктах Кодимського району Одеської області.</p>

4.	Традиційне виготовлення віників на Савранщині	Селища Саврань, Осички та Вільшанка.	Традиційні ремесла.	<p>Віники роблять з підручного матеріалу, найчастіше використовують стебла проса або сорго, рідше плетуть із сухих стебелець кущів. Готовий віник обв'язується спеціальною мотузкою, раніше використовували лозу.</p>
5.	Осичківський Дідок (с. Осички Савранського району)	с. Осички Савранського р-ну Одеської обл.	Виконавське мистецтво	<p>Обряд маланкування, де персонажами, окрім Маланки є т. зв. «діди», «лідки». «Діди» дзвоником дзвонили біля порогу і на подвір'ї, відганяючи у такий спосіб злих духів, а ще вони були захисниками самої Маланки та мали серед обрядових атрибутів – дзвоник, налигач, мотику/сокиру/молоток.</p>
6.	Степовий південний розпис	Ананьївський та Любашівський райони Одеської обл.	Декоративно - орнаментальне малярство	<p>Для розпису характерна архаїчність та узагальнена площинність зображуваних елементів. Цікаві форми квітів і трав, маленьких дрібненьких рослинки та колючих суцвіть мають спокійну кольорову гаму.</p>
7.	Знання, вміння та практики, що стосуються приготування та споживання біляївської рибної юшки	м. Біляївка Біляївської міської ОТГ Одеської обл.	Традиційні ремесла, традиції, пов'язані із культурою харчування	<p>Біляївську рибну юшку, або «юшку з саламуrom», готували на багатті місцеві рибалки. Готують її зі свіжої місцевої риби будь-якого виду, часто в казані поєднують коропа, товстолоба, окуня. До столу окремо на великому блюді подається зварені риба з овочами, і окремо, у великій чашці подається юшка.</p>

				
8.	Міліна – знання, навички та звичаї	деякі села Білгород-Дністровського, Болградського, Ізмайльського р-нів Одеської обл.	Виконавське мистецтво, звичаї, обряди, святкування, традиційні ремесла, традиції харчування	<p>Міліна, або «баніца», «гибаніца», «гбаніца» є національною болгарською стравою. Це пиріг з дуже тонкого тіста з начинкою (сир, бринза, яйця та сметана). В кожній сім'ї міліна готується по-різному.</p>
9.	Різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди)	с. Орлівка Ренійської міської громади Ізмайльського р-ну Одеської обл.	Звичаї, обряди, святкування	<p>Це молдавський обряд колядування, в якому беруть участь неодружені чоловіки та жителі села, що відслужили в армії. Колядники, на потязі всієї колядницької ночі, б'ють «мечуками» по землі, а Мошу трясє стегнами, щоб дзвони на поясі якомога сильніше дзвеніли, аби відігнати злих духів.</p>
10.	Музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини	вся територія Одеської обл.	Практика з охорони нематеріальної культурної спадщини Одеської обл.	<p>«Живий музей» елементів НКС Одещини, відомий як музей традиційного народного мистецтва, є інтерактивним, експозиційним, демонстраційним та навчальним простором, де «вживу» можна «доторкнутися» до історії регіону, ознайомитися з традиціями, нематеріальною спадщиною. Експозиція музею включає всі найпоширеніші види ремесел: гончарство та кераміка, писанкарство, соломоплетіння, народна лялька, вишивка тощо, а також автентичні вишиті рушники, народне вбрання, предмети побуту з дерева, кераміки, чавуну, прикраси та ін.</p>

				
11.	Причорноморська глиняна іграшка	Вся територія Одеської обл.	Традиційні ремесла	<p>Глиняна іграшка Одещини є невеликою, основними видами глиняної іграшки є «півники», «курочки», «дудочки», «свинки», «коники», «зайчики», «хлопчики», «панки» тощо.</p>
12.	Обрядове свято виноградної лози «Трифон Зарезан»	Болградський та Ізмаїльський р-ни Одеської обл.	Звичаї, обряди, святкування; знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту.	<p>«Трифон Зарезан» – це традиційне болгарське свято виноградарів. Відзначається 14 лютого, як правило, в цей день підрізають виноградну лозу, готують традиційну болгарську страву – курку, яку начиняють рисом, і наливають у «бикліцу» (з болг. «спеціальний дерев'яний посуд») домашнє вино, готують калач, рушник, одяг для господаря і йдуть до вигоргдників.</p>
13.	Культура приготування та споживання плацинди у селах долини річки Фрумушика	села Нові Каплани та Василівка Болградського району, село Семисотка Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл.	Звичаї, обряди, святкування; знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту, традиційні ремесла	<p>Плацинда (плачинда, плачінда, плацінта, пляцинда) є традиційною бессарабською стравою. Її готують з власноруч вимішаного листкового тіста та начинки. Головне – тісто добре розтягти руками. Начинку кладуть на центр, краї тіста підтягують до центру та заліплюють, надаючи пирогу круглої форми. Готову страву викладають на дерев'яні дощечки, розрізають начетверо. Споживають плацинду гарячою, запиваючи холодним вином.</p>

14.	Обряд «Сирни Заговезни»	село Баннівка Василівської сільської територіальної громади Болградського р-ну Одеської обл.	Традиційні ремесла, Звичаї, обряди, святкування	<p>Це щорічне болгарське свято, яке проводиться за 40 днів до Великодня на Масляну неділю і триває один тиждень, коли виконуються різні обряди та звичаї. Головними дійовими особами є група чоловіків, одягнених в традиційні народні костюми з дуже виразним атрибутом – масками. Їх називають «кукерами».</p>
15.	«Туршу» – квашені овочі за рецептом гагаузів	села, де компактно проживають гагаузи, зокрема на півдні Одеської області (територія Бессарабії).	Виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла; традиції харчування	<p>«Туршу» (пер. з турецької «соління») – страва, що практикується в гагаузькій спільноті Бессарабії. Процес заквашування «туршу» відбувається у першій половині жовтня і триває місяць. Гагаузи вживають «туршу» з картоплею, з квасолею (під час постів), з м'ясними стравами (особливо у святкові застілля на Різдво, на Великий День, на День Святого Георгія).</p>
16.	Традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне	село Криничне Болградського р-ну Одеської обл.	Звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла	<p>Приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія майже два століття поспіль практикується болгарською етнічною меншиною. Господиня готує п'ять хлібин, що мають свої назви: Боговіца (на честь Бога та Богородиці), Рангель (на честь св. Архангела Михаїла), Коровай (на честь св. Георгія) і дві Ушчарьки (символ свята).</p>
17.	Культура традиційного	вся територія Одеської обл.	Звичаї, обряди, святкування	<p>Вівчарство є давнім традиційним промислом Одещини. Овеча бринза, баранина, вовняні ковдри,</p>

	вівчарства Бессарабії та знання, пов'язані з ним		ння та практики, що стосуються природи і Всесвіту; традиційні ремесла; Інше (традиції харчування)	ткані килими тощо є давніми візитівками краю, що об'єднуються навколо живої традиції вівчарства та передаються з покоління в покоління. Найбільш поширеною породою овець тут є напівтонкорунна, цигайська вівця. Як жінки, так і чоловіки однаково залучені до різних процесів, пов'язаних з вівчарством.
18.	Приготування української традиційної страви «Голубці»	страва побутує на всій території сучасної України.	Звичаї, обряди, святкування знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; традиційні ремесла	У різних регіонах України можна знайти власні варіації голубців з унікальними інгредієнтами та способами приготування. Приготування голубців досить трудомісткий процес. Цікаво, що, наприклад, на Лівобережжі та Півдні голубці завжди робили великими, на цілий капустяний лист, а у Подністров'ї та Карпатах листя ділили на декілька частинок. Готову страву зазвичай подавали до столу з часниковим соусом, зі сметаною та зеленню.

Джерело: Одеський обласний центр української культури. URL: <http://surl.li/edhyd> (дата звернення: 05.01.2024).

РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи на тему:

«Проблеми збереження та популяризації нематеріальної культурної

спадщини України на сучасному етапі»

студентки історичного факультету

Земляної Варвари Олександрівни

У дипломній роботі представлені результати дослідження теоретичних та практичних проблем збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі, зокрема в умовах російсько-української війни. Джерельна база роботи включає міжнародні нормативно-правові акти, нормативно-правові акти України, списки нематеріальної культурної спадщини (всесвітні, національний, регіональні), вебресурси цифрових проєктів, новинні сайти місцевих та загальноукраїнських ЗМІ.

У першому розділі дипломної роботи розглянуто історію становлення концепту нематеріальної культурної спадщини у світі та Україні. У другому розділі досліджено системні проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України на сучасному етапі, враховуючи ключові її характеристики. У третьому розділі проаналізовано характерні особливості та основні проблеми популяризації нематеріальної культурної спадщини в Україні, враховуючи можливості медіатизації та цифровізації цієї спадщини. На завершення було сформульовано певні пропозиції щодо покращення вже існуючих принципів охорони нематеріальної культурної спадщини України.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, Україна, звичаї, обряди, святкування, традиційні знання та практики, усні традиції.

SUMMARY

of the thesis on the topic:

“Challenges in the Preservation and Popularization of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine at the Modern Stage”

by Varvara Zemliana

Student of the School of History

This thesis presents the results of a study on the theoretical and practical challenges in preserving and promoting the intangible cultural heritage of Ukraine at the modern stage, particularly in the context of the russo-Ukrainian war. The source base of the work includes international legal frameworks, Ukrainian legal acts, lists of intangible cultural heritage (global, national, and regional), digital project web resources, and news sites from local and national media.

The first chapter examines the history of the development of the concept of intangible cultural heritage both globally and in Ukraine. The second chapter explores systemic issues in preserving the intangible cultural heritage of Ukraine at the present stage, considering its key characteristics. The third chapter analyzes the distinctive features and primary challenges in promoting the intangible cultural heritage in Ukraine, taking into account the possibilities offered by mediatization and digitalisation. Finally, the thesis formulates several proposals to enhance the existing principles for safeguarding the intangible cultural heritage of Ukraine.

Keywords: intangible cultural heritage, Ukraine, customs, rituals, celebrations, traditional knowledge and practices, oral traditions.